

Onora O'Neill

Κατασκευές του Λόγου

Έρευνες στην Πρακτική
Φιλοσοφία του Καντ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Χρυσούλα Γραμμένου
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Αντώνης Χατζημωσής

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Αρσενίδα

ΚΑΝΤ
190.090.31
ONUF

ισοδυναμία των διάφορων διατιπώσεων της Κατηγορικής Προστακτικής· σκιαγραφεί επίσης τους τρόπους με τους οποίους η Κατηγορική Προστακτική μπορεί να καθοδηγή την πράξη. Θα σχολιάσω μόνο τρεις σημαντικά διαφορετικές διατιπώσεις, τον Τύπο του Καθολικού Νόμου (TKN), τον Τύπο του Σκοπού Καθ' Εαυτόν (ΤΣΚ) και τον Τύπο του Βασιλείου των Σκοπών (ΤΒΣ).

Να υπενθυμίσω ότι οι τρεις διατιπώσεις έχουν ως εξής:

TKN: «Πράττε μόνο σύμφωνα με έναν τέτοιο γνώμονα, μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις, αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος». (ΘΜΗ, IV, 421).

ΤΣΚ: «Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο». (ΘΜΗ, IV, 429).

ΤΒΣ: Αυτός ο τύπος δεν διατυπώνεται αρχικά ως μια και μοναδική δευτερεύουσα πρακτική αρχή. Ο Kant γράφει ότι «η **πθικότητα συνίσταται στις σχέσεις κάθε πράξης με τη θέαση νόμων ~~και~~ το κράτος των σκοπών ~~και~~ ~~στην~~ ~~πράξη~~» (ΘΜΗ, IV 434), όπου το «**κράτος των σκοπών**» χαρακτηρίζεται ως «**μία συστηματική ένωση των έλλογων όντων υπό κοινούς αντικειμενικούς νόμους**» (ΘΜΗ, IV 433). Μια κατοπινή διατύπωση έχει ως εξής: «Όλοι οι γνώμονες, που πηγάζουν από τη δική μας νομοθεσία οφείλουν να συμφωνούν με ένα ενδεχόμενο κράτος των σκοπών ως ~~φυσική κατάσταση~~» (ΘΜΗ, IV, 436).**

Εφόσον ο Kant αυτές τις εκδοχές της Κατηγορικής Προστακτικής θεωρεί ισοδύναμες, φαίνεται εύλογο να περιορίσουμε την αρχική μας συζήτηση σε αυτές. Ο Kant διαβεβαιώνει ότι αυτές οι τρεις διατιπώσεις της Κατηγορικής Προστακτικής είναι

* όπου το κείμενο λέει "κράτος των σκοπών" εννοεί "βασιλείο των σκοπών"

τηση αυτή και συμπληρωματική. Η βασική εξέλιξη στη θεώρησή μου για τα ζητήματα αυτά είναι ότι τώρα λαμβάνω πιο σοβαρά υπόψη τα σχόλια του Kant για την αβεβαιότητα μας προς τους δικούς μας γνώμονες και τους γνώμονες των άλλων, και άρα τώρα αποφεύγω έννοιες όπως «βούληση» ή «πρόθεση» που θα μπορούσαν να υποδηλώσουν ότι οι γνώμονες πρέπει να είναι παρόντες στη συνείδηση. Αυτή η μεταστροφή διαμορφώνει μια εν μέρει ολοένα και περισσότερο «αντι-καρτεσιανή» αντίληψη μεγάλου μέρους του Kantianού εγχειρήματος και αντανακλάται εδώ στην κατάδειξη του πώς μπορούμε να σεβαστούμε το κύρος των γνώμόνων ως το κομβικό σημείο της Kantianής ηθικής λογικής δίκως να θεωρούμε ότι η πθικότητα πρέπει να είναι ψυχολογικά «εωστροφεής».

7

Καθολικοί νόμοι και σκοποί καθ' εαυτούς

Η *Θεμελίωση της Μεταφυσικής των Ηθών* του Kant, είναι το πιο γνωστό και σαφώς το πιο δυσσεμνένευτο από τα έργα του στην πρακτική φιλοσοφία. Τόσο η δομή όσο και η επιχειρηματολογία του παραμένουν ασαφή και αμφιλεγόμενα. Ένας σύντομος κατάλογος των αδιευθέτητων ερωτημάτων μάς υπενθυμίζει πόσα ζητήματα παραμένουν αμφισβητήσιμα. Ο κατάλογος τέτοιων ζητημάτων θα μπορούσε να περιλαμβάνει τα εξής:

- Γιατί ο Kant αλλάζει τρεις φορές το πλαίσιο της συζήτησής του σε ένα σύγνομο έργο;
- Θεμελιώνει τον ισχυρισμό ότι υπάρχει μια υπέρτατη αρχή της ηθικότητας; Καταδεικνύει ότι η Κατηγορική Προστακτική είναι αυτή η υπέρτατη αρχή; Καταδεικνύει ότι τα ανθρώπινα όντα είναι ελεύθεροι δρώντες για τους οποίους είναι σημαντικές αυτές οι αρχές της ηθικότητας;
- Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στις διάφορες εμφανώς διακριτές διατιπώσεις της Κατηγορικής Προστακτικής;
- Σε ποιο βαθμό είναι όλες ή κάποιες από αυτές τις διατιπώσεις καθοδηγητικές της πράξης;

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει τα δύο τελευταία ερωτήματα⁶⁸, και κυρίως την

68 Αυτό το κεφάλαιο καταπιάνεται με θέματα που εξετάζονται εν μέρει στα δύο προηγούμενα κεφάλαια, τα οποία γράφτηκαν κατά πολύ νωρίτερα. Προσπάθησα να κάνω τη συζή-

κατά βάθος τρεις διατυπώσεις του ίδιου νόμου, και καθένας από αυτούς τους τρεις τύπους συμπεριλαμβάνει μέσα του και τους άλλους δύο (ΘΜΗ, IV 436)

Αυτός ο ισχυρισμός είναι προβληματικός. Διότι ο Kant ερμηνεύει τον ΤΚΝ σαν να καθορίζει τη *μορφή* που πρέπει να έχουν οι γνώμονες του καθήκοντος και τον ΤΣΚ σαν να καθορίζει την *ύλη* ή τον σκοπό που πρέπει να έχουν οι γνώμονες, ενώ υποστηρίζει ότι ο ΤΒΣ παρέχει τον *πλήρη καθορισμό* όλων των ηθικά αξίων γνωμόνων. Πώς μπορούν και οι τρεις διατυπώσεις να είναι «τόσο πολλές διατυπώσεις» του ίδιου νόμου εάν οι δύο πρώτες είναι βασικά στελείς και συμπληρωματικές, ενώ η τρίτη συνδυάζει τους δύο στελείς τύπους και είναι απ' εαυτής ~~επείγουσα~~ ^{τέλειος}; Πώς μπορεί να διατείνεται ο Kant κάτι τέτοιο και κατόπιν να ισχυρίζεται απαξιοτικά ότι η όποια σημαντική διαφορά ανάμεσα στις διατυπώσεις είναι «υποκειμενικά και όχι αντικειμενικά πρακτική» (ΘΜΗ, IV, 436), και να λέει ότι ο ΤΚΝ υιοθετείται καλύτερα σε ηθικές κρίσεις «σύμφωνα με την αυστηρή μέθοδο» (ΘΜΗ, IV, 436), ενώ ο ΤΣΚ χρησιμεύει όταν «θέλουμε επίσης να διασφαλίσουμε την αποδοχή του ηθικού νόμου» (ΘΜΗ, IV, 436); Προφανώς ο Kant δεν μπορεί να εννοεί και τα δύο. Εάν οι τρεις διατυπώσεις είναι εν τέλει μία, τότε οι πρώτες δύο είναι τέλειες, και περιέχουν όλο το περιεχόμενο της τρίτης, ενώ οι όποιες διαφορές τους είναι πράγματι απλώς υποκειμενικές. Εάν οι πρώτες δύο είναι στελείς και προσδιορίζουν διακριτές πλευρές της τρίτης, τότε καμία από τις δύο δεν είναι εν τέλει ίδια με την άλλη, και η διαφορά ανάμεσά τους δεν είναι επι' ουδενί απλώς υποκειμενική.

Διακρίνονται πολλά από την επίλυση του εν λόγω διλήμματος. Εάν ο ισχυρισμός περί ισοδυναμίας δεν ευσταθεί, το επίκεντρο της *Θεμελιώσης της Μεταφυσικής των Ηθών*, μα και γενικότερα της Καντιανής ηθικής, δεν είναι διόλου ικανοποιητικό. Τα περισσότερα επιχειρήματα που παρέχει ο Kant για την υπέρτατη αρχή της ηθικότητας μας οδηγούν εις (ή, τουλάχιστον, προς) τον ΤΚΝ· ωστόσο, πολλά εξ' όσων ο Kant, οι οπαδοί του (ακόμη και οι επικριτές του) βρίσκουν ελκυστικά και σημαντικά στην καθοδήγηση του ηθικού αναστοχασμού και πράξης προκύπτουν από τον ΤΣΚ. Πρόκειται για το ιδεώδες της αντιμετώπισης των προσώπων ως σκοπών και την αποφυγή της χρησιμοποίησής τους ως μέσων (και όχι το ιδεώδες του πρέπει σύμφωνα με καθολικεύσιμες αρχές) που έχει καταστεί μέρος της κουλτούρας μας. Εάν οι διατυπώσεις δεν είναι ισοδύναμες, τότε η ελκυστική ιδέα τού να αντιμετωπίζεις τους άλλους ως σκοπούς και ποτέ ως μέσα μπορεί να μην θεμελιώνε-

ται από τα καντιανά επιχειρήματα, ενώ οι μομφές περί φορμαλισμού και αυστηροκρατίας που εκτοξεύονται ενάντια στον ΤΚΝ μπορεί να μας οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι ακόμη και αν τα καντινά επιχειρήματα δείχνουν ότι αυτή είναι η υπέρτατη αρχή της ηθικότητας, δεν έχουμε ακόμη ανακαλύψει μια αρχή που μπορεί να μας βοηθήσει να διαγούμε τον βίο μας.

Μια προκαταρκτική επισήμανση των τριών διατυπώσεων υποδηλώνει ότι *πρέπει* να είναι διακριτές, για τους εξής δύο λόγους. Πρώτον, βασιζονται σε διακριτά σύνολα εννοιών. Ο ΤΚΝ επικαλείται τις έννοιες του *πρέπει σύμφωνα με έναν γνώμονα* και του *καθολικού νόμου*. Ο ΤΣΚ επικαλείται τις έννοιες του *πρέπει*, των *προσώπων*, των *σκοπών* και των *μέσων* και της *ανθρωπότητας*. Ο ΤΒΣ τις έννοιες του *πρέπει*, του *νόμου* και του *κράτους των σκοπών*. Δεύτερον, ο ΤΚΝ προφανώς προτείνει έναν μοναδικό έλεγχο για την ηθικότητα των πράξεων –το να επιτελούνται σύμφωνα με καθολικεύσιμους γνώμονες– ενώ ο ΤΣΚ προφανώς θέτει δύο απαιτήσεις – οι άλλοι να μην αντιμετωπίζονται ως απλά μέσα και να αντιμετωπίζονται ως σκοποί καθ' εαυτούς. Εάν αυτές οι αρχικές εντυπώσεις επιβεβαιωθούν, η πρακτική φιλοσοφία του Kant είναι βαθιά προβληματική. Μπορούμε να κατανοήσουμε τη δομή της *Θεμελιώσης της Μεταφυσικής των Ηθών* μόνο εάν ερμηνεύσουμε τις διατυπώσεις έτσι ώστε να ισχύουν οι ισοδυναμίες. Η πιο απαιτητική διάσταση της εργασίας για μια τέτοια ερμηνεία θα ήταν να συνδέσουμε τον ΤΚΝ με τον ΤΣΚ. Εάν αυτοί οι δύο τύποι μπορεί να δείχθεί ότι «εν τέλει είναι ίδιοι» τότε το ίδιο ισχύει και για τον ΤΒΣ. Αντιστρόφως, κάθε εναλλακτική ερμηνεία των ΤΚΝ και ΤΒΣ που διατηρεί την ισοδυναμία τους, επιρρώνεται από το ότι ο Kant λέει πως είναι ισοδύναμοι και μάλιστα ότι η ισοδυναμία αυτή είναι βασική στην επιχειρηματολογία του.

Δρώντες και γνώμονες: Το κοινό πλαίσιο των τύπων

Και οι τρεις διατυπώσεις παρουσιάζονται ως έλεγχοι που οι δρώντες μπορούν να εφαρμόσουν σε προτάσεις για το πώς να πράξουν. Η Κατηγορική Προστακτική πουθενά δεν προτείνεται ως μία αρχή που καθ' εαυτή θα παράγει ή θα συνεπάγεται έναν καθολικό ηθικό κώδικα. Δεν πρόκειται για έναν ηθικό αλγόριθμο (όπως είναι η Αρχή της Ωφελιμότητας) αλλά (υποτίθεται) για ένα κριτήριο ηθικού πρέπει για δρώντες που είναι ελεύθεροι, και άρα μπορούν να εκκινήσουν από διάφορες δυνατές προτάσεις για το τι να πράξουν. Η κοινή υπόθεση των τριών διατυπώσεων είναι ότι, με κάποιο τρόπο, οι δρώντες μπορούν να εξε-

τάσουν τις αρχικές προτάσεις για το τι να πράξουν, ώστε να ελέγξουν εάν οι προτάσεις αυτές είναι ηθικά αποδεκτές. Κάθε διατύπωση της Κατηγορικής Προστατικής παρέχεται ως απάντηση στο ερώτημα του δρώντος «Τι πρέπει να κάνω»⁶⁹ με την προϋπόθεση ότι οι δρώντες θα έχουν ορισμένα προσέδια, προτάσεις, και πολιτικές που να μπορούν να τα εξετάσουν, να τα αναθεωρήσουν ή να τα απορρίψουν – ή να τα ενστερνιστούν και να τα επιδιώξουν.

Μια πρώτη θεώρηση της διαφοράς ανάμεσα στις τρεις διατυπώσεις θα μπορούσε να τονίσει τις διαφορετικές προοπτικές από τις οποίες τίθεται το ερώτημα του δρώντος. Ο ΤΚΝ θέτει το ερώτημα από τη σκοπιά των δρώντων που αναγνωρίζουν ότι και οι άλλοι είναι δρώντες, και τους παροτρύνει να απορρίψουν αρχές που δεν θα μπορούσαν να υιοθετηθούν από τους άλλους, δηλαδή που δεν θα μπορούσαν να καταστούν καθολικοί νόμοι. Ο ΤΣΚ θέτει το ερώτημα του πράπτοντος από τη σκοπιά των δρώντων που αναγνωρίζουν ότι η πράξη επηρεάζει τους άλλους, και τους παρακινεί να αποφύγουν να βλάψουν τις ικανότητες των άλλων να πράττουν. Για να αποφανθούμε αν ο ΤΚΝ και ο ΤΣΚ είναι ισοδύναμοι ή όχι, πρέπει να συγκριθούν οι απαντήσεις που δίνονται στο ερώτημα του δρώντος όταν τίθενται από αυτές τις δύο προοπτικές. Καταρχήν, όμως, οι δύο εκδοχές του ερωτήματος του δρώντος πρέπει να διασαφηνιστούν.

Ο Kant θεωρεί ότι η πράξη επιτελείται σύμφωνα με ορισμένες αρχές, στις οποίες αναφέρεται ως καθορισμούς της θέλτησς ή σαν *γνώμονες* των δρώντων. Η ερμηνεία της έννοιας του γνώμονα έχει προκαλέσει πολλές διαμάχες. Για τους παρόντες σκοπούς, πέντε είναι τα σημεία όπου πρέπει να σταθούμε. Θα τα διατυπώσω εν συντομία, χωρίς να σχολιάσω τα σχετικά κείμενα⁷⁰ ως προς αυτά τα πέντε σημεία υφίσταται μια κάποια συμφωνία⁷⁰.

69 Τουτό είναι το δεύτερο από τα τρία ερωτήματα που διατυπώνει ο Kant ως τις βασικές ενασχολήσεις των έλλογων όντων. Τα άλλα δύο ερωτήματα είναι «Τι μπορεί να γνωρίζω» και «Τι μπορώ να ελπίζω». Τόσο στη *Λογική*, όσο και στην *Ανθρωπολογία*, τα τρία ερωτήματα παρουσιάζονται ως όψεις ενός βασικού ερωτήματος: «Τι είναι ο άνθρωπος;» Για μια συλλογιστική που υποδηλώνει ότι η καλύτερη έκφραση του θεμελιώδους ερωτήματος της πρακτικής σκέψης είναι το «Πώς θα πρέπει να ζω»; βλ. Bernard Williams, *Η ηθική και τα όρια της φιλοσοφίας*.

70 Για σχετικές συζητήσεις, βλ. Rüdiger Bittner, «Maximen» και Otfried Höffe, «Kant's kategorischer Imperative als Kriterium des Sittlichen». Βλ. επίσης κεφ. 5 στο παρόν βιβλίο, Onora O'Neill, «Agency and Anthropology in Kant's *Groundwork*», και Barbara Herman, «Mutual Aid and Respect for Persons».

Πρώτον, ο γνώμονας είναι υποκειμενική πρακτική αρχή με την έννοια ότι είναι μια αρχή της πράξης ενός υποκειμένου ή δρώντος σε μια ορισμένη χρονική στιγμή. Τούτο δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια επαναδιατύπωση της άποψης ότι η Καντιανή ηθική προϋποθέτει δρώντες με αρχές ή πολιτικές της πράξης, που μπορούν κατόπιν να ελεγχθούν, να απορριφθούν ή να γίνουν αποδεκτές, και ότι δεν παρέχει έναν πρακτικό αλγόριθμο που προτείνει μια ορθή πράξη για κάθε περίπτωση.

Δεύτερον, μπορούμε να μιλάμε για τον *γνώμονα* μιας δεδομένης πράξης. Τούτο συνεπάγεται ότι δεν είναι κάθε αρχή που πραγματώνεται από μια πράξη γνώμονας της πράξης, ούτε καν η κάθε αρχή που υλοποιεί μια περιγραφή υπό την οποία πράττει το υποκείμενο. Οι γνώμονες δεν πρέπει να εξισώνονται απλώς με τις προθέσεις, που μπορεί να είναι πολλαπλές, άλλες σε μεγάλο βαθμό και άλλες λιγότερο. Αντιθέτως, ένας γνώμονας είναι η *υποκείμενη* ή *ουσιώδης* αρχή μιας πράξης, με την έννοια ότι κάθε άλλη αρχή με τις οποίες συνάδει η πράξη επιλέγεται και εξηγείται επειδή αυτό απαιτείται για να πράττουμε σύμφωνα με έναν *γνωμόνα* στη συγκεκριμένη κατάσταση (όπως την αντιλαμβάνεται ο δρων). Ο γνώμονας μιας πράξης είναι η αρχή που *διέπει* την επιλογή των *επικουρικών* αρχών της πράξης που εκφράζει ή συμπληρώνει τον γνώμονα έτσι ώστε να προσαρμόζεται στις περιστάσεις του πράπτοντος (όπως τις αντιλαμβάνεται ο δρων). (Ο γνώμονας είναι η *maxima propositio* ή η μείζων αρχή ενός πρακτικού συλλογισμού.) Τούτο το σημείο είναι ύψιστης σημασίας για τον Kant: εάν οι πράξεις μπορούσαν να έχουν πολλαπλούς γνώμονες, κανένας έλεγχος του ηθικού χαρακτήρα των γνωμόνων δεν θα μπορούσε να καθοδηγήσει την πράξη. Μία από τις πιο συχνές επικρίσεις κατά του Kant ως προς αυτό το ζήτημα υποθέτει ότι οι γνώμονες πρέπει να ταυτίζονται με τις προθέσεις των δρώντων (ή ίσως απλώς με τις πρακτικές αρχές που εμπεριέχει μια πράξη), συνάγει ότι οι πράξεις δεν έχουν μοναδικούς γνώμονες, και συμπεραίνει ότι η Κατηγορική Προστατική, οποιεσδήποτε και αν είναι οι αξιώσεις της, δεν μπορεί κατ' αρχήν να καθοδηγήσει την πράξη.

Τρίτον, ο ισχυρισμός ότι οι γνώμονες είναι υποκειμενες αρχές δεν συνεπάγεται ότι πρέπει και να είναι πολιτικές ενός ολόκληρου βίου, ή ακόμη και ενός εκτενούς τμήματος του ανθρώπινου βίου, μολονότι μπορεί να ισχύει και αυτό. Ο Σκρουτζ κατέστησε τη φιλαργυρία γνώμόνα του, αλλά δεν ήταν καταδικασμένος σε ακατάπαυστη φιλαργυρία. Εάν λάβουμε σοβαρά υπόψη την ελευθερία των δρώντων, έπεται ότι οι γνώμονες δεν είναι αμετάβλητες

προδιαθέσεις. Ακόμη και η ασυνήθιστη (για τον χαρακτήρα κάποιου) πράξη, επιτελείται σύμφωνα με κάποιον γνώμονα. Ωστόσο, πολλοί δρώντες έχουν κάποιους γνώμονες για μεγάλες χρονικές περιόδους, και τους χρησιμοποιούν επανειλημμένα ως οδηγούς της πράξης τους σε διάφορες καταστάσεις. Οι συγκεκριμένες πράξεις που εκφράζουν, φέρ' ειπείν, πίστη στο φίλο, ή δέσμευση στο κίνητρο για κέρδος, θα ποικίλλουν πολύ ανάλογα με το πλαίσιο όπου βρίσκονται οι δρώντες. (Εάν αυτή η άποψη περί γνώμονα είναι ορθή, η ~~κατασκευή~~ **κατασκευή** *ως προς το υποτιθέμενο Καντιανό αίτημα για αυστηρές και αναίσθητες ομοιομορφίες στη συμπεριφορά, μπορεί να είναι εντελώς άστοχη*.)

Τέταρτον, ο γνώμονας μιας πράξης μπορεί να είναι η αρχή που δεν περιλαμβάνει καμία περιγραφή υπό την οποία συνειδητά πράττει το υποκείμενο. Ο Kant θεωρεί ότι η αυτοσυνείδηση των δρώντων είναι επιδεικτική σφάλματος: είμαστε αδιαφανείς τόσο σε εμάς (όσο και στους άλλους) και μπορεί να μην είμαστε βέβαιοι για το ποια αρχή διέπει τις πράξεις μας στην κάθε περίπτωση. Μπορεί να *ελπίζουμε* ότι είμαστε θεμελιωδώς έντιμοι, αλλά παραδεχόμαστε ότι οι συγκεκριμένες περιστάσεις της ζωής μας ήταν τέτοιες που, όπως τυχαίως, η τιμιότητα ήταν η συμπεριφέρτερη τακτική, άρα ποτέ δεν δοκιμαστήκαμε πραγματικά ως προς την τιμιότητά μας. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε για να προσπαθήσουμε να διασφαλίσουμε ότι είμαστε τίμιοι κατ' αρχήν και όχι κατά τύχη είναι να αντιστοιχίσουμε τις εξωτερικές πράξεις με αυτές που θα εξεφραζαν τον γνώμονα της τιμιότητας σε κάθε περίπτωση. Μπορεί εντούτοις μια νέα κατάσταση να μας αποκαλύψει σε κάθε περίπτωση. Μπορεί εντούτοις μια νέα τιμιότητά μας, και να μας οδηγήσει στο να αμφισβητήσουμε το κατά πόσο η περίοδος της ζωής μας που εναρμονιζόταν τόσο καλά με τις εξωτερικές απαιτήσεις της τιμιότητας διέπταν πράγματι από το γνώμονα της τιμιότητας.

Πέμπτον, εφόσον η εφαρμογή των γνωμόνων θα διαφέρει ανάλογα με τις περιστάσεις, ο έλεγχος των γνωμόνων δεν είναι και *δεν μπορεί να είναι* αρκετός για να καθορίσει την ορθότητα ή μη των συγκεκριμένων πράξεων (τη «νομιμότητα» τους)⁷¹ μπορεί απλώς να αποκαλύψει την ηθική ποιότητα ή αξία των γνωμόνων (και άρα είναι, με όρους του Kant, ένας έλεγχος της «ηθικότητας»). Ο Kant ορίζει το καθήκον όχι (όπως θα συνηθίζαμε σήμερα) ως ένα είδος εξωτερικής επιτέλεσης, αλλά ως πράξη που υλοποιεί την καλή θέληση, δηλαδή ως την πράξη που επιτελείται σύμφωνα με έναν ορισμένου είδους γνώμονα (ΘΜΗ, IV, 397). Ωστόσο, μολονότι η ηθική αξία είναι πιο θεμελιώδης από την ορθότητα στην Καντιανή θεωρία, το ορθό και το εσφαλμένο είναι πιο εύκολα διαπιστώσιμα. Αυτό οφείλεται απλώς στην στέλεια της

αυτογνωσίας μας. Εάν δεν είμαστε σίγουροι για το ποιος είναι ο γνώμονας μιας συγκεκριμένης πράξης, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εάν είναι ηθικά αξίος. Παρά τις καλύτερες προσπάθειες τους να πράττουν αυτοσυνείδητα και βάσει αρχών, οι δρώντες πέφτουν θύματα της αυταπάτης και της επικερδικής αντιληψής. Κι αυτό δεν συμβαίνει σπάνια ούτε σε εξαιρετικές συνθήκες αλλά είναι κοινός τόπος –επανειλημμένα μπαίνουμε στον πειρασμό να εντοριστούμε γνώμονες που κολακεύουν ή ωραιοποιούν τις πράξεις και τους δρώντες. Αντιθέτως, θα ήταν σχετικά εύκολο, *εάν είχαμε έναν έλεγχο για να ορίσουμε τους ηθικά αξίους γνώμονες*, να προσδιορίσουμε αν ένας δρων που έπραξε σύμφωνα με έναν τέτοιο γνώμονα θα έπραττε με συγκεκριμένο τρόπο σε αυτές τις συνθήκες. Στις πιο απαισιόδοξες στιγμές του, ο Kant αμφιβάλει αν μπορούμε καν να γνωρίζουμε ότι μια ηθικά αξία πράξη έχει επιτελεστεί. Εάν έχει δίκιο, ποτέ δεν μπορούμε να κρίνουμε την ηθικότητα των πράξεων. Αυτή η απαισιοδοξία δεν χρειάζεται, ωστόσο, να μας εμποδίζει να αποφανθούμε εάν οι πράξεις που εναρμονίζονται με τέτοιους γνώμονες έχουν επιτελεστεί – εάν όντως έχουμε κάποιο κριτήριο για να ορίσουμε τους ηθικά αξίους γνώμονες⁷¹. Οι ποικίλες διατυπώσεις της Κατηγορικής Προστακτικής υποτίθεται ότι παρέχουν ένα τέτοιο κριτήριο.

Αυτή η προκαταρκτική περιγραφή της Καντιανής θεωρίας περί πράξης παρέχει το κοινό πλαίσιο για κάθε διατύπωση της Κατηγορικής Προστακτικής

71 Πώς λοιπόν μπορεί η Κατηγορική Προστακτική να αξιώνει την ηθικότητα καθώς και τη νομιμότητα; Προφανώς, αξιώνει ότι *επιδιώκουμε* να αποδεχθούμε ηθικά αξίους γνώμονες. Όχι ότι γνωρίζουμε πότε ή εάν εμείς ή οι άλλοι το έχουν επιτύχει. Η προσπάθεια να είναι κανείς ηθικά αξίος είναι πιο εύλογο να θεωρείται απλώς ως η προσπάθεια να συνδέσουμε την πράξη με αυτό που θα μπορούσε να γίνει σύμφωνα με έναν ηθικά αξίο γνώμονα. Ακόμη και όσοι επιτυχάνουν σε αυτή την προσπάθεια για ένα μεγάλο διάστημα της ζωής τους, δεν έχουν καμία εγγύηση ότι οι γνώμονές τους ήταν ηθικά αξίοι: ένα σύνολο πράξεων δεν καθορίζει περισσότερο έναν μοναδικό γνώμονα από ό,τι ένα σύνολο παρατηρήσεων καθορίζει έναν μοναδικό φυσικό νόμο. Εάν αυτό το συμπέρασμα είναι ορθό, η διαρκής έγνοια ότι η πράξη που συμφωνεί με το καθήκον μπορεί να μην επιτελείται από καθήκον, είναι σύμπτωμα νευρώσεως. Αυτό το σημείο έχει μια οικεία θεολογική αναλογία: εάν το γνωμικό «γε από των καρμών επιγνώσεσθαι αυτούς» [Κατά Ματθαίον, Ζ, (ΣΤΜ)], είναι ορθό, τότε μια διαρκής ενασχόληση με την κατάσταση της ψυχής ή της σωτηρίας κάποιου που διαχωρίζεται από την προσπάθεια του να κάνει καλές πράξεις, είναι νευρωτική. Οφείλω ευχαριστίες στον David Milligan για συζήτηση επί αυ-
τού του θέματος.

κής. Μας επιτρέπει να διαχωρίζουμε δύο εκδοχές περί του τι σημαίνει να είσαι ο ΤΚΝ και ο ΤΣΚ «εν τέλει το ίδιο». Οι δύο διατυπώσεις θα μπορούσαν να είναι ισοδύναμες ως προς το ότι κατηγοριοποιούν γνώμονες, και ως εκ τούτου και πράξεις που συνάδουν ή αντιτίθενται σε αυτούς τους γνώμονες, με τον ίδιο τρόπο: θα μπορούσαν να είναι απλώς εκτατικά (extensionally) ισοδύναμες. Κάθε γνώμονας που θα απορριπτόταν ως ηθικά ανάξιος από τον ΤΚΝ θα απορριπτόταν ως ηθικά ανάξιος και από τον ΤΣΚ· οι ίδιοι γνώμονες θα οριζόνταν ως γνώμονες καθήκοντος και στους δύο ελέγχους. Οι ίδιες πράξεις θα κατηγοριοποιούνταν ως ορθές ή εσφαλμένες ανάλογα με το αν συνάδουν ή όχι με αυτούς τους γνώμονες καθήκοντος. Εναλλακτικά, ο ΤΚΝ και ο ΤΣΚ θα μπορούσαν να ισοδυναμούν στην σημασιακή ένταση (intensionally), αν μπορούσε να δείχθει ότι όχι απλώς έχουν το ίδιο αποτέλεσμα, αλλά ότι αυτό το αποτέλεσμα έπεται από τη φύση των διατυπώσεων. Εάν ο ΤΚΝ και ο ΤΣΚ μπορεί να δείχθει ότι είναι εντασιακά ισοδύναμοι, τότε έχει δείχθει και η εκτατική ισοδυναμία· ωστόσο, η εκτατική ισοδυναμία αφ' εαυτής δεν διασφαλίζει ότι οι διατυπώσεις είναι «εν τέλει» το ίδιο. Μια απλώς εκτατική ισοδυναμία θα είχε πρακτική χρήση, διότι θα έδειχνε ότι είτε η μία είτε η άλλη διατύπωση θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να προσδιορίσει γνώμονες καθήκοντος. Εντούτοις, εάν θέλουμε να καταλάβουμε πραγματικά γιατί αυτές οι διατυπώσεις είναι αμφοτέρως εκδοχές της υπέρτατης αρχής της ηθικότητας, θα χρειαστεί να δείχθει όχι απλώς ότι έχουν τα ίδια αποτελέσματα, αλλά *γιατί* συμβαίνει αυτό.

Ο τύπος του καθολικού νόμου

Ο ΤΚΝ δηλώνει ότι πρέπει να πράττουμε μόνο σύμφωνα με έναν τέτοιο γνώμονα μέσω του οποίου να μπορούμε συνάμα να θέλουμε αυτός ο γνώμονας να καταστεί καθολικός νόμος. Αυτός ο ισχυρισμός θεωρείται εσφαλμένο ότι σημαίνει πως οι ηθικά άξιοι γνώμονες πρέπει να είναι τέτοιοι ώστε να θέλουμε, δηλαδή να επιθυμούμε, να υιοθετηθούν καθολικά (πρβλ. τους Χρυσούς Κανόνες, ή τον Καθολικό Επιτακτισμό). Αυτό μπορεί να μην είναι τόσο κατάφωρα ετερόνομο όπως μια ωφελμιστική επιδίωξη της μεγαλύτερης ικανοποίησης των επιθυμιών, αλλά είναι εντούτοις ετερόνομο, και ο Kant το απορρίπτει κατηγορηματικά (π.χ., *ΘΜΗ*, IV, 430 υποσημείωση).

Ο τρόπος με τον οποίο ο Kant συλλαμβάνει τον ΤΚΝ είναι αδιαπραγμάτευτα ορθολογιστικός. Ο Kant ερωτά αν μπορούμε, χωρίς αντίφαση, να θέ-

λουμε (όχι να «επιθυμούμε») ένας γνώμονας (μια υποκείμενη αρχή) να ισχύει ως καθολικός νόμος. Η επεξήγηση εκ μέρους του αυτής της ιδέας φανερώνει ότι ο ΤΚΝ (όπως και ο ΤΣΚ) έχει δύο συστατικά μέρη. Γράφει τα εξής:

Πρέπει να μπορούμε να θέλουμε, ο γνώμονας της πράξης μας να γίνει καθολικός νόμος: αυτός είναι ο ανώτατος κανόνας με τον οποίο κρίνονται ηθικά οι πράξεις μας. Μερικές πράξεις έχουν τέτοια υφή, ώστε ο γνώμονάς τους δεν μπορεί ούτε καν να *νοηθεί* ως καθολικός νόμος της φύσης χωρίς αντίφαση, πόσο μάλλον είναι αδύνατο να *θέλει* κανείς αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος. Σε άλλες πράξεις, βέβαια, δεν βλέπουμε μια τέτοια εσωτερική αδυναμία, αλλά και γι' αυτές είναι αδύνατο να θέλω, ο γνώμονάς μου να υψωθεί στην καθολικότητα ενός φυσικού νόμου, γιατί μια τέτοια θέληση θα αποτελούσε αντίφαση προς τον εαυτό της. (*ΘΜΗ*, IV, 424)

Αυτές οι δύο διακριτές πλευρές του ΤΚΝ πρόκειται να χρησιμοποιήσουν ως κριτήρια για τους γνώμονες αυστηρών (ή τελειών) και ευρέων (ή στελών) καθήκοντων. Ο Kant κατατάσσει στην πρώτη κατηγορία τα καθήκοντα της δικαιοσύνης και του *ευστασμού* και στη δεύτερη τα καθήκοντα της αγαθοεργίας και της αυτοαντίπτυξης⁷². *Για μας και για τους άλλους,*

Οι γνώμονες που παραβιάζουν τα αυστηρά καθήκοντα λέγεται ότι προκάλουν *αντιπράξεις* στη νόση εάν προσπαθήσουμε να τους καθολικεύσουμε: η ίδια η προσπάθεια να σκεφτούμε ότι ο γνώμονας υιοθετείται καθολικά αποτυγχάνει εξαιτίας κάποιας ασυνέπειας ως προς το πώς θα έπρεπε να είναι ο κόσμος εάν ο γνώμονας επιτελούταν καθολικά. Για παράδειγμα, τα μέσα που είναι απαραίτητα για όσους αποδέχονται και πράττουν σύμφωνα με αυτό τον γνώμονα, μπορεί να είναι ασύμβατα με τα αποτελέσματα της αποδοχής από όλους, και της πράξης όλων σύμφωνα με αυτό τον γνώμονα. Θα μπορούσε εύκολα να κατανοηθεί ότι ένας γνώμονας *εξαπάτησης* δεν μπορεί

72 Το επιχείρημα αυτού του κεφαλαίου δεν βασίζεται στα διαβόδια παραδείγματα της *μελέωσης της Μεταφυσικής των Ηθών*. Ακόμη και αν αυτά αποτελούν επιτυχείς εικονογραφήσεις (illustrations) της θεωρίας του Kant, είναι απλώς *εικονογραφήσεις*, αναπόφευκτα εικονογραφήσεις για ένα ορισμένο είδος έλλογου όντος και μάλιστα πραγματικά παραδείγματα ανθρώπινων όντων με αρκετά καθορισμένες κοινωνικές σχέσεις. Το ερώτημα περί ισοδυναμίας των διατυπώσεων της Κατηγορητικής Προστακτικής δεν μπορεί να επιλυθεί με την παρατήρηση των εικονογραφώσεων, ή με τη σύγκριση διαφορετικών χρήσεων από μία στομική εικονογράφηση. Για το κύρος των καντιανών εικονογραφώσεων, βλ. κεφ. 9 στο παρόν βιβλίο.

καν να συλληφθεί ως καθολικά αποδεκτός. Το εγχείρημα της εξαπάτησης απαιτεί έναν κόσμο με επαρκή εμπιστοσύνη έτσι ώστε οι εξαπατούντες να εξασφαλίζουν την εμπιστοσύνη των άλλων⁷ τα αποτελέσματα της καθολικής εξαπάτησης θα ήταν ένας κόσμος όπου θα εξέλιπε μια τέτοια εμπιστοσύνη, και το εγχείρημα του εξαπατούντος θα ήταν αδύνατο. Φυσικά, τούτο δεν σημαίνει ότι στον πραγματικό κόσμο υπάρχει κάποια αντίφαση στη σκέψη του κάθε εξαπατούντος. Τουναντίον. Οι εξαπατούντες αποσκοπούν απλώς στο να χρησιμοποιήσουν την εμπιστοσύνη που έχουν δημιουργήσει μεταξύ τους οι άλλοι, έτσι ώστε να κάνουν πιστευτή την απάτη τους. Βασίζονται, όπως το θέτει ο Kant, στην υποκατάσταση της καθολικότητα **με** τη γενικότητα (και τη δική τους εξαίρεση) (ΘΜΗ, IV, 424). Η Κατηγορική Προστακτική είναι ένα νοητικό πείραμα που μπορούμε να απορρίψουμε: Γί' αυτό ο Kant πρέπει να **καταδείξει** ότι είναι η υπέρτατη αρχή της ηθικότητας, και γιατί μπορούμε να την απορρίψουμε. Μόνο όταν αποδεχθούμε αυτό το νοητικό πείραμα, και προσπαθήσουμε να καθολικεύσουμε έναν μη καθολικεύσιμο γνώμονα, εμφανίζεται μια αντίφαση στη σκέψη μας.

Υπάρχει αρκετά μεγάλη ομοφωνία ως προς αυτή τη θεώρηση των αντιφάσεων στη νόση, αλλά ελάχιστα ως προς το αν παρέχει ένα επαρκές κριτήριο για το σύνολο των καθκόντων που συμβατικά κατηγοριοποιούνται ως τέλεια καθήκοντα. Ορισμένοι σχολιαστές υποστηρίζουν ότι οι αντιφάσεις στη νόση εγείρονται μόνο όταν προσπαθούμε να καθολικεύσουμε γνώμονες των οποίων η καθολίκευση θα κατέλυε την **πρακτική** από την οποία εξαρτάται κάθε σύμφωνη με τον γνώμονα πράξη (καθώς η καθολίκευση ψευδών υποσχέσεων καταργεί την **πρακτική** της υπόσχεσης στην οποία βασίζεται κάθε προτεινόμενη ψευδής υπόσχεση). Υποστηρίζουν επίσης ότι άλλοι γνώμονες, για παράδειγμα οι γνώμονες της εξαναγκαστικής και ωμής βίας, που αποσκοπούν στο να καταστρέψουν ή να βλάψουν, αντίστοιχα, τα σχέδια και τη σωματική ακεραιότητα των δρώντων, μπορεί να αποφύγουν την αντίφαση στον έλεγχο της νόσης. Διατείνονται ότι δεν υπάρχει καμία αντίφαση στον καθολικό εξαναγκασμό ή στην καθολική ανθρωποκτονία ή δολοφονία ή βαιοπραγία. Ωστόσο, και η εργαλειακή και η ωμή βία υπονομεύουν το πράττειν **από εαυτούς** τους οποίους θυματοποιούν. Τούτο δεν σημαίνει απλώς ότι τα θύματα δεν θέλουν πράγματι τους γνώμονες των καταπιεστών και των εκμεταλλευτών τους: καθίσταται, εσκεμμένα, αδύνατο για αυτούς να κάνουν κάτι τέτοιο, ή δεν μπορούν να το κάνουν για μια ορισμένη χρονική περίοδο. Ένας έλεγχος που προϋποθέτει ότι η πράξη γίνεται μό-

νο σύμφωνα με γνώμονες που να μπορούν να τους ενστερνιστούν όλοι, προϋποθέτει επίσης ότι η πράξη δεν βασίζεται σε γνώμονες θυματοποιήσιμους.

Είναι σαφές πώς ο έλεγχος της αντίφασης στη νόση θα επέλυε την **αυτοπροκαλούμενη βία**, όπως την αυτοκτονία ή τον αυτοτραυματισμό, ή την **βία ενάντια σε πρόθυμα θύματα**, όπως η υποβοηθούμενη αυτοκτονία και ο σαδισμός προς τους μαζοχιστές. Ο Kant πίστευε ότι τέτοιοι γνώμονες αποτελούν παραβιάσεις του καθήκοντος⁸ η Κατηγορική Προστακτική όμως μπορεί να μην δείχνει κάτι τέτοιο. Αυτές οι περιπτώσεις είναι αρκετά σύνθετες, και πρέπει να εξεταστούν αφ' εαυτών, και όχι αποβλέποντας στο να «σώσουμε» ή να καταδικάσουμε τον τρόπο με τον οποίο τις ανέλυσε ο Kant. Ωστόσο, εδώ δεν θα τις εξετάσω, επειδή τα είδη της βίας που μας απασχολούν είναι η εξαναγκαστική και η ωμή βία, και σε αυτό το ζήτημα οι συνέπειες του ΤΚΝ είναι καθορισμένες. Υπάρχει μια απλή αντίφαση στη νόση ενός πράττοντος που αποδέχεται έναν γνώμονα δολοφονίας ή βαιοπραγίας ή καταπίεσης και εκφοβισμού, που σκοπεύει να καταστρέψει ή να υπονομεύσει το πράττειν κάποιου άλλου, και εντούτοις (επιχειρεί να) θέλει τον ίδιο γνώμονα ως καθολικό νόμο. Οι δρώντες δεν μπορούν συνεκτικά (ούτε ελικρινά) να υποθέσουν ότι η δράση όλων εκείνων που αυτοί **σχεδιάζουν** να καταστρέψουν ή να βλάψουν μπορεί **ήδη** να αγνοηθεί! Μόνο μετά την ανθρωποκτονία παύουν τα θύματα να είναι δρώντες⁹ πριν από την ανθρωποκτονία είναι δρώντες και πρέπει να εμπιπτουν στη δικαιοδοσία του ΤΚΝ. Τα θύματα ακόμην **μικρή εξαναγκαστική βία** είναι προφανώς δρώντες πριν και μετά τη βαιοπραγία, η οποία δεν μπορεί να επιθυμείται ως καθολικός νόμος επειδή αποσκοπεί στην υπονόμευση του πράττειν, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα⁷³.

Οι γνώμονες που παραβιάζουν τα ευρεία ή στελή καθήκοντα λέγεται ότι γεννούν **αντιφάσεις στη θέληση**, όταν προσπαθούμε να τους καθολικεύσουμε. Μια αντίφαση στη θέληση δεν είναι αντίφαση στη νόση, αλλά μια αντίφαση ανάμεσα στο νοητικό πείραμα της καθολίκευσης ενός γνώμονα και στις βασικές συνθήκες της ζωής συγκεκριμένων **πεπερασμένων** έλλογων δρώντων. Ο Kant μιλά για όντα όπως είμαστε εμείς οι ίδιοι ως πεπερασμένα έλλογα όντα όχι μόνο επειδή η ορθολογικότητά τους είναι περιορισμένη,

73 Για συζητήσεις του ΤΣΚ και την βαιοπραγία, βλ. Thomas E. Hill Jr., «Humanity as an End in Itself», και Barbara Herman, «Murder and Mayhem».

αλλά και γιατί είναι πεπερασμένα από πολλές σκοπιές. Έχουν περιορισμένες ικανότητες προς δράση που μπορούν να καταστραφούν ή να υπονομευθούν με πολλούς τρόπους. Η αυτάρκεια είναι ένας ασυνάρτητος σκοπός για πεπερασμένα έλλογα όντα: στην καλύτερη περίπτωση μπορούν να αποσκοπούν στο να ελαχιστοποιήσουν την εξάρτησή τους από τους άλλους. Δεν μπορούν να καθολικεύσουν γνώμονες απορρίπτοντας κάθε βοήθεια ή ανούσιμους να παράσχουν βοήθεια, εφόσον η βοήθεια μπορεί να είναι αναγκαία για την επιβίωση της δράσης τους. Το νοητικό πείραμα του να θέλουμε έναν κόσμο όπου ^{ο καθένας} δεν είναι κάτι το οποίο πεπερασμένα έλλογα όντα μπορούν να καταστήσουν συμβατό με την επίγωση των περιορισμών της ίδιας της δράσης τους, στην οποία βασίζονται όλα τα σχέδιά τους για πράξη (συμπεριλαμβανομένου του μάταιου -ή αυταπατόμενου- σχεδίου για την επίτευξη πλήρους αυτάρκειας). Ένα καθήκον αγαθοεργίας που θεμελιώνεται με αυτό τον τρόπο είναι μόνο ένα απελές καθήκον: απαιτεί απλώς να απορρίψουμε τον γνώμονα της άρνησης (να δώσουμε ή να λάβουμε) βοήθεια, και όχι να αποδεχθούμε τον γνώμονα της παροχής ή αποδοχής κάθε βοήθειας (πράγμα που, σε κάθε περίπτωση, θα ήταν αδύνατον). Το ποιες μορφές βοήθειας θα έπρεπε να προσφέρονται ή να γίνονται αποδεκτές από τα πεπερασμένα έλλογα όντα είναι κάτι το οποίο ποικίλλει. Τα είδη παροχής και αποδοχής βοήθειας που είναι ύψιστης σημασίας για να διατηρήσουμε το πράττειν θα ποικίλλουν ανάλογα με τις διάφορες καταστάσεις και με τα διάφορα είδη περατότητας.

Αυτές οι επισημάνσεις, εάν είναι ευλογοφανείς, δείχνουν απλώς ότι υπάρχει μια ανάνωση του ΤΚΝ που ξεπερνά την κοινή μομφή ότι ο τύπος αυτός δεν ορίζει κανέναν γνώμονα καθήκοντος, και τον λιγότερο συχνό ισχυρισμό ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά ανάμεσα στις δύο όψεις του τύπου⁷⁴. Είναι ένα περαιτέρω ζήτημα το να καταδειχθεί ότι ο Kant παρέχει μια θεώρηση του πρακτικού συλλογισμού που περιλαμβάνει διαδικασίες διαβούλευσης που οδηγούν από τους γνώμονες σε συγκεκριμένες αποφάσεις. Μολονότι συνδέεται ακροθιγώς με το κυρίως θέμα του παρόντος κεφαλαίου, θα σκιαγραφήσω μια θεώρηση της διαβούλευσης στην οποία πιστεύω ότι δε-

74 Για τον τελευταίο ισχυρισμό, βλ. το πρόσφατο έργο του Wolfgang Kersting, «Der kategorischer Imperativ, die vollkommenen und die unvollkommenen Pflichten», κυρίως σ. 414.

σμεύεται ο Kant. Δίχως αυτήν, είναι δύσκολο να διατυπώσουμε τις διάφορες ηθικές διακρίσεις που μπορούν να κάνουν οι δρώντες όταν χρησιμοποιούν την Κατηγορική Προστακτική.

Καταρχήν, η Κατηγορική Προστακτική μας επιτρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα σε γνώμονες διαφορετικού είδους. Γνώμονες που δεν είναι καθολικεύσιμοι ~~επιπέφονται στο καθήκον~~ ^{είναι ένα γίγλι} στο καθήκον' η πράξη με βάση αυτούς τους γνώμονες είναι ηθικώς ανάξια. Γνώμονες που είναι καθολικεύσιμοι ~~δεν επιπέφονται στο καθήκον~~ ^{είναι ένα γίγλι} στο καθήκον' η πράξη με βάση αυτούς τους γνώμονες δεν θα ήταν ηθικώς ανάξια. Όταν ένας γνώμονας είναι καθολικεύσιμος αλλά ο γνώμονας για να τον απορρίψουμε δεν είναι καθολικεύσιμος, πρόκειται για γνώμονα καθήκοντος, και η πράξη με βάση αυτόν τον γνώμονα δεν θα ήταν απλώς όχι ηθικώς ανάξια, αλλά ηθικά άξια.

Οι περισσότεροι πρακτικοί συλλογισμοί δεν είναι ζήτημα καθορισμού του ηθικού κύρους των γνωμόνων. Συνήθως έχουμε ήδη μάθει ή αντιληφθεί την ηθική ισχύ πολλών διαδεδομένων γνωμόνων καθήκοντος και πολλών «προνοητικών» γνωμόνων των οποίων η αποδοχή θα αντέβαινε στο καθήκον. Αυτοί οι συνήθειες γνώμονες είναι οι αρχές που φροντίζουμε να υπολογίσουμε και να προσδιορίσουμε προτού αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα της ζωής. Οι εν λόγω γνώμονες, και όχι η δευτέρας-τάξεως Κατηγορική Προστακτική, συνιστούν τον πανδέκτη (almanac) με τον οποίο πορευόμαστε στη ζωή. Έχουμε επαρκείς λόγους να ελέγχουμε τον πανδέκτη που κληρονομήσαμε: ευτυχώς όμως δεν χρειάζεται να τον ελέγχουμε εκ νέου σε κάθε μας βήμα⁷⁵.

Ο πανδέκτης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να καθοδηγήσει τη διαβούλευση ως προς συγκεκριμένες προτεινόμενες πράξεις. Ο Kant διακρίνει ανάμεσα στο καθήκον και ~~στο συμπρόσφατο~~ ^{στο "εκούσλιο"} προς το καθήκον, και απαιτείται ακόμη πολύ πρακτική σκέψη αφοτό ένας δρων γνωρίσει και επιδιώξει να τηρήσει (ή να αρνηθεί) τους συνήθειες γνώμονες του καθήκοντος. Για παρά-

75 Η μεταφορά ελαμβάνεται από τον Mill, επειδή είναι μια καλή μεταφορά. Μπορεί να φαίνεται εύλογο ότι θα υπάρχει (ατελής) σύγκλιση ανάμεσα στους καντιανούς γνώμονες του καθήκοντος και στους γενικούς κανόνες με τους οποίους ένας ωφελμιστής πορεύεται. Αμφιβάλλω αν ο βαθμός σύγκλισης μπορεί να καταμετρηθεί, κυρίως επειδή η ωφελμιστικός διαβούλευση χαρακτηρίζεται από μια ιμπερσιονιστική ποιότητα. Παρά τις υπολογιστικές βξέψεις του, η ωφελμιστική διαβούλευση πρέπει να περιλάβει δεδομένα που να είναι εύπλαστα.

δειγμα, μια συγκεκριμένη προτεινόμενη πράξη μπορεί να είναι τέτοιου είδους ώστε να μην μπορεί να επιτελεστεί (σε πραγματικές συνθήκες) από κάποιον του οποίου ο γνώμονας ήταν γνώμονας καθήκοντος: μια τέτοια πράξη θα ήταν απαγορευμένη. Μια άλλη πράξη μπορεί να είναι τέτοιου είδους που η παράλειψή της (στις πραγματικές περιστάσεις) θα ήταν ασύμβατη με το να πράττουμε βάσει καθήκοντος: μια τέτοια πράξη θα ήταν επιβεβλημένη. Προφανώς, οι περισσότερες πράξεις δεν είναι ούτε απαγορευμένες ούτε απαιτούμενες στις περισσότερες περιστάσεις. Εάν η καντιανή συλλογιστική δεν κατηγοριοποιεί πλήρως τους γνώμονες σε γνώμονες καθήκοντος και σε γνώμονες που εναντιώνονται στο καθήκον, και η καντιανή διαβούλευση φανερώνει ότι οι πράξεις που εκφράζουν ή παραβιάζουν έναν γνώμονα σε συγκεκριμένες περιστάσεις ποικίλλουν, τότε μπορεί να υπάρχουν κάποιες πράξεις που είναι απαγορευμένες ή απαιτούνται σε συγκεκριμένες περιστάσεις, και κάποιες άλλες που είναι απαγορευμένες ή απαιτούνται σε όλες τις περιστάσεις. Η καντιανή συλλογιστική δεν σκοπεύει καν στο να παρέχει έναν αλγόριθμο του πράττειν, ούτε αυτόματα παράγει έναν «καταιγισμό» υποχρέωσεων. Από την άλλη πλευρά, ο διαδεδομένος ισχυρισμός ότι ο ΤΚΝ δεν έχει πρακτική σημασία είναι εμφανώς εσφαλμένος. Ο ΤΚΝ παρέχει έναν τρόπο να διακρίνουμε τους γνώμονες του καθήκοντος, και το μοντέλο της διαβούλευσης που μόλις σκιαγραφήθηκε μπορεί να συνδέσει αυτούς τους γνώμονες με συγκεκριμένα πλαίσια πράξης και απόφασης.

Ο τύπος του σκοπού καθ' εαυτόν Ανθρωπότητα και έλλογη φύση

Ο ΤΣΚ πρεσβεύει ότι θα έπρεπε να αντιμετωπίζουμε την ανθρωπότητα, τόσο ως προς τον εαυτό μας όσο και ως προς τους άλλους, «ποτέ ως απλά μέσον αλλά πάντα ως σκοπό». Υπάρχουν τόσες διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε αυτό τον τύπο και στον ΤΚΝ που αξίζει να ξεκινήσουμε επανατονίζοντας μια βασική ομοιότητα. Και ο ΤΣΚ απαντά στο ερώτημα του πράττοντος. Αποσκοπεί στο να πει στους δρώντες τι να κάνουν. Μολονότι ο όρος *γνώμονας* δεν εμφανίζεται ρητά στη διατύπωση του ΤΣΚ, πιστεύω ότι πρέπει να θεωρήσουμε ότι αφορά τους γνώμονες που θα έπρεπε να καθοδηγούν την πράξη. Η έννοια του γνώμονα διαδραματίζει τον σημαντικό ρόλο που ήδη διερευνήθηκε στην καντιανή θεωρία του πράττειν: δίχως αυτή την έννοια δεν μπορούμε ούτε να διακρίνουμε τις μορφές πράξης που πρέπει να επιτάσσονται ή να

αποτρέπονται από το καθήκον, ούτε να αποφασίζουμε ποιες συγκεκριμένες πράξεις μπορεί να είναι απαγορευμένες ή υποχρεωτικές σε συγκεκριμένες καταστάσεις.

Διαγράφα

Η πιο εντυπωσιακή ~~επιπλοκή~~ ανάμεσα στον ΤΚΝ και στον ΤΣΚ είναι ότι ο ΤΣΚ αναφέρεται ρητά στην *ανθρωπότητα*. Τούτο θα μπορούσε να δηλώνει ότι οι δύο διατυπώσεις δεν μπορούν να είναι ισοδύναμες. Δεν διατυπώνεται ο ΤΚΝ για τα έλλογα όντα καθ' εαυτά, ενώ ο ΤΣΚ δεν είναι μια πιο περιορισμένη διατύπωση που αφορά μόνο τα ανθρώπινα όντα; Δεν δείχνει αυτό ότι ο ΤΣΚ μπορεί στην *καλύτερη περίπτωση* να είναι μια ειδική περίπτωση του ΤΚΝ; Εάν αυτό είναι όλο, δεν θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε τον ισχυρισμό του Kant που επακολουθεί, τουτέστιν ότι οι τύποι είναι «εν τέλει το ίδιο».

Για να καταλάβουμε εάν αυτό είναι όλο το ζήτημα, πρέπει να εξετάσουμε τη σχέση ανάμεσα στις αξιώσεις για έλλογα όντα καθ' εαυτά και σε αξιώσεις για ανθρώπινα όντα στη *Θεμελίωση της Μεταφυσικής των Ηθών*. Ο Kant τονίζει, στο προοίμιο, την ανάγκη για «καθαρή ηθική φιλοσοφία, δηλαδή εντελώς καθαρισμένη από καθετί εμπειρικό που ανήκει στην ανθρωπολογία» (ΘΜΗ, IV, 389). Όπως σε άλλα έργα του, εν συνεχεία υποθέτει ότι μπορεί να υπάρχουν πολλά είδη έλλογων όντων, αλλά ότι γνωρίζουμε μόνο το δικό μας. Άρα, τα παραδείγματά του για την Κατηγορική Προστακτική περιορίζονται στο να χρησιμοποιήσουν παραδείγματα από τις ανθρώπινες καταστάσεις, αλλά αποσκοπούν στο να καταδείξουν μια θεωρία που δεν περιορίζεται στα ανθρώπινα όντα. Δεδομένης της δομής του έργου *δεν μπορεί* να देखί στα Κεφάλαια 1 και 2 ότι αυτά είναι γνώσια παραδείγματα, διότι μόνο στο Κεφάλαιο 3 –μετά τη σελίδα 450– ο Kant αιτιολογεί την άποψη ότι τα ανθρώπινα όντα είναι πράγματι ελεύθερα και έλλογα όντα.

Στο βαθμό που το ερώτημα του πράττοντος θεωρείται πως είναι το «Τι οφείλω να κάνω για να είναι οι γνώμονές μου τέτοιοι ώστε να τους αποδεχθεί κάθε άλλος ελεύθερος και έλλογος δρών;», δεν υπάρχει πρόβλημα. Ο ΤΚΝ μπορεί να διατυπωθεί χωρίς να υποτεθεί έστω ότι υπάρχουν άλλοι δρώντες: τα όρια της τάξης των ελεύθερων και έλλογων όντων μπορεί να αφεθούν ακαθόριστα. Εάν όμως το ερώτημα του πράττοντος πρέπει να τεθεί με μια μορφή που τονίζει το πράττειν οποιουδήποτε μπορεί να επηρεαστεί, πρέπει να ποιμέ κάτι για το εύρος του τύπου. Μπορούμε μόνο να απαντήσουμε το ερώτημα «Τι θα έπρεπε να κάνω για να αφήνουν οι γνώμονές μου ανέπαφο το πράττειν όλων όσους μπορεί να επηρεάζει η πράξη μου;» εάν έχουμε κάποια αντίληψη του ποιοι είναι αυτοί οι δρώντες. Ωστόσο, η δομή

της *Θεμελιώσεως της Μεταφυσικής των Ηθών* σημαίνει ότι ο Kant, στο Δεύτερο Κεφάλαιο, δεν είναι σε θέση να αποφανθεί ότι ή αν υπάρχουν ελεύθεροι και έλλογοι δρώντες. Πιο συγκεκριμένα, δεν είναι σε θέση να βεβαιώσει την ανθρώπινη ελευθερία ή ορθολογικότητα. (Προφανώς, γνωρίζει ότι η κοινή κατανόηση περί ηθικότητας θεωρεί ότι είμαστε ελεύθερα και έλλογα όντα – αλλά μόνο οι θεωρήσεις στο Κεφάλαιο 3 θα μπορούσαν να δικαιώσουν αυτή την υπόθεση.)

Η λύση του Kant σε αυτή τη δυσκολία είναι λυσιτελής και απερίφραστη. Επιχειρηματολογεί υποθετικά, χρησιμοποιώντας μια παραδοχή που μπορεί να δικαιωθεί μόνο σε μετέπειτα στάδιο του επιχειρήματος. Μας καλεί να *υποθέσουμε* ότι υπάρχουν ελεύθερα και έλλογα όντα, για παράδειγμα εμείς οι ίδιοι:

Εάν υποθεθεί ότι υπάρχει κάτι *του οποίου η ύπαρξη καθ' εαυτήν έχει απόλυτη αξία*, κάτι που ως *αυτοσκοπός* μπορεί να είναι το θεμέλιο ορισμένων νόμων... (ΘΜΗ, IV, 428)

Συνεχίζει με έναν τρόπο τον οποίο χρησιμοποιεί σπάνια αλλά (πιστεύω) εντελώς εσκεμμένα, δηλώνοντας ότι τα όσα λέει είναι (σε αυτό το σημείο του επιχειρήματος) απλώς μια απόφανση⁷⁶:

Ισχυρίζομαι λοιπόν ότι ο άνθρωπος, και γενικά κάθε έλλογο ον, *υπάρχει ως αυτοσκοπός, όχι απλά ως μέσο* για την αυθαίρετη χρήση της τάδε ή της δείνα θέλησής. (ΘΜΗ, IV, 428)

Μας λέει εντελώς ρητά ότι η αρχή ότι η ανθρώπινη φύση υπάρχει ως σκοπός καθ' εαυτήν «τίθεται εδώ ως αίτημα» και ότι «στο τελευταίο κεφάλαιο θα εξηγηθούν τα θεμέλιά της» (ΘΜΗ, IV, 429). Προς το παρόν, δεν χρειάζεται να καταπιστούμε με την ευλογφάνεια αυτής της υπόθεσης. Αυτό που μας προσφέρεται είναι ένα πρόσκαιρο μέσο με το οποίο μπορούμε να αναφερθούμε σε μια ορισμένη τάξη ελεύθερων και έλλογων όντων που μπορούν να εκληφθούν ως ο τελικός αποδέκτης των προτάσεων για πράξη. Οι πράξεις

76 Βλ. τη χρήση του Kant στ σ. 448: «Τώρα ισχυρίζομαι... και διατεινόμεναι...» Και εδώ ο Kant εισάγει ρητά μια αξίωση για την ανθρώπινη ελευθερία η οποία όμως δεν έχει υποστηρίχθει, κατά τον Kant. Ο επιβλητικός τρόπος δεν χρησιμοποιείται για να αντικαταστήσει την επιχειρηματολογία, αλλά για να δηλώσει πως αυτό που μπορούμε να έχουμε σε αυτό το στάδιο είναι απλώς ένα αίτημα. Πρβλ. Κεφ. 3, στο ανα χείρας βιβλίο.

ενός ορισμένου είδους έλλογων όντων δεν επηρεάζουν όλα τα άλλα έλλογα όντα δίχως περιορισμό. Επηρεάζουν μια ορισμένη τάξη έλλογων όντων που είναι, για να το θέσουμε σε αδρές γραμμές, μέρος του ίδιου κόσμου.

Άρα για τα ανθρώπινα όντα η Κατηγορική Προστακτική μπορεί να διατυπωθεί ως η αρχή που περιορίζει τους γνώμονες που μπορούν να υιοθετηθούν από όλους των οποίων η πράξη επηρεάζει την ανθρωπότητα. Ωστόσο, ο όρος *ανθρωπότητα* δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα όνομα. Εφόσον «η έλλογη φύση γενικότερα» είναι αυτό για το οποίο ο Kant αξιώνει να υπάρξει ως σκοπός καθ' εαυτήν, ο ΤΣΚ θα μπορούσε να διατυπωθεί, για παράδειγμα, ως η απαίτηση να αντιμετωπίζονται οι Αρειανοί ή κάποιο έλλογο ζωικό είδος ή έλλογοι εξωγήινοι ποτέ ως απλώς μέσο αλλά πάντα ως σκοποί καθ' εαυτούς⁷⁷.

Σκοποί καθ' εαυτούς και απλά μέσα

Πιστεύω λοιπόν ότι η αναφορά στην «ανθρωπότητα» στον ΤΣΚ δεν είναι σημαντικό περιορισμός του εύρους της αρχής. Είναι απλώς ένας τρόπος για να μας υπενθυμίσει ότι πρέπει να έχουμε κάποια άποψη του εύρους των δρώντων τους οποίους επηρεάζει η πράξη μας. Είναι αρκετά προφανές γιατί εμείς ενδιαφερόμαστε να διατυπώσουμε την αρχή με αναφορά στα ανθρώπινα όντα, αλλά σε αυτή την περίπτωση δεν αποκλείουμε τη διατύπωση ανάλογων αρχών άλλου είδους, και δεν δικαιώνουμε τους ισχυρισμούς ότι τα ανθρώπινα όντα είναι ελεύθερα και έλλογα, ούτε ότι είναι σκοποί καθ' εαυτούς.

Οποιαδήποτε και αν είναι η συγκεκριμένη φύση κάποιου τύπου έλλογων όντων, ο Kant βεβαιώνει, στη σελ. 428, ότι αποτελούν «απόλυτη αξία» και «σκοπό καθ' εαυτών». Γιατί όμως *απόλυτη* αξία; Το σημείο που πρέπει να εξετάσουμε είναι ο αρχικά ενάντιος ισχυρισμός, στο Κεφάλαιο 1, ότι όλα τα αγαθά εκτός από την καλή θέληση, είναι υποθετικά αγαθά. Τα έλλογα όντα πρέπει να είναι προφανώς ήνα όρων αξίες, επειδή μόνο αυτά μπορούν να θέ-

ΘΥΜΙΣΕ: → όσον "υαλίθ θίλ-γί" οβ καθήμα μιλίε για "αγαθί βούλη-γ".

77 Μια ανάλογη καθορισμένη μορφή του ΤΚΝ θα μπορούσε να διαπιστωθεί στον Τύπο του Νόμου της Φύσης: «Πράττε σαν να έπρεπε ο γνώμονας της πράξης σου να γίνει μέσω της θέλησής σου καθολικός νόμος της φύσης» (ΘΜΗ, IV, 421). Και εδώ καλούμαστε να εξετάσουμε εάν ένας γνώμονας θα μπορούσε να ισχύει καθολικά ανάμεσα σε έλλογα όντα ορισμένων φυσικής τάξης.

λουν στιδῆπτε: ἀρα μόνο αυτά μπορούν να έχουν καλή θέληση. Ως προϋποθέσεις του άνευ όρων καλού, τα ἔλλογα ὄντα πρέπει λοιπόν να έχουν απόλυτη αξία. Γιατί όμως είναι σκοποί καθ' εαυτούς; Τα ὄντα που έχουν άνευ όρων ή απόλυτη αξία δεν μπορούν να είναι υποκειμενικοί σκοποί – διότι οι υποκειμενικοί σκοποί εξαρτώνται από το υποκείμενο που έχει αυτούς τους σκοπούς. Ωστόσο, εάν τα ἔλλογα ὄντα, που είναι οι αποδέκτες των πράξεων των άλλων, αποτύχουν να προσανατολίσουν τις πράξεις τους ούτως ώστε να σεβαστούν ή να διατηρήσουν τη δράση ο ένας του άλλου, αποτυγχάνουν να αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλον ως σκοπό, ακόμη και υπό μία «αρνητική» έννοια. Μπορεί να καταστρέψουν ή να καταργήσουν το πράττειν και το βούλεσθαι του άλλου. Ἄρα, οι ἔλλογοι δρώντες που αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλον ως σκοπό πρέπει να πράξουν σύμφωνα με γνώμονες διά των οποίων η ἔλλογη δράση δεν υποτάσσεται σε άλλους σκοπούς, παρά μόνο συνιστά η ίδια ὄριο ή περιορισμό για κάθε επιδίωξη: Πρέπει να αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλον ως σκοπούς καθ' εαυτούς.

Για να δείξουμε εάν ο ΤΚΝ και ο ΤΣΚ μπορεί να είναι ισοδύναμοι, πρέπει να εξετάσουμε ενδελεχέστερα τι σημαίνει η αντιμετώπιζεις ορισμένα ὄντα, φέρ' ειπείν τα ανθρώπινα ὄντα, ως σκοπούς καθ' εαυτούς. Η άποψη του Kant περί αυτού του ζητήματος αναπτύσσεται ευκρινέστερα αν εξετάσουμε την αντίθεση ανάμεσα στο να αντιμετωπίζεις κάτι ως απλό ~~σκοπό~~ ^{μέσον} και να το αντιμετωπίζεις ως σκοπό καθ' εαυτό. Θα σκιαγραφήσω λοιπόν πρώτα τι σημαίνει να αντιμετωπίζεις κάτι ως απλό ~~σκοπό~~ ^{μέσον}.

Το να αντιμετωπίζεις κάτι ως απλό ~~σκοπό~~ ^{μέσον} ισοδυναμεί με το να το αντιμετωπίζεις με τρόπους που αρμόζουν στα πράγματα. Τα πράγματα, σε αντίθεση με τους ανθρώπους, δεν είναι ούτε ελεύθερα ούτε ἔλλογα: στερούνται των ικανοτήτων που είναι απαραίτητες για το πράττειν. Μπορούν απλώς να είναι υποβληθήματα ή συμπληρώματα, ποτέ συμμετοχοί ή συνεργάτες σε κάποιο εγχείρημα. Τα πράγματα δεν μπορούν να πράξουν, ἀρα δεν μπορούν να έχουν κανένα γνώμονα, ἀρα δεν μπορούν να συναινέσουν ή όχι ως προς τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούνται. Τίποτε από ό,τι κάνουμε δεν καθιστά τα πράγματα ανίκανα να πράξουν με τους γνώμονες που αποδεχόμαστε εμείς – διότι ως προς τούτο είναι ούτως ή άλλως ανίκανα. Όταν επιβάλλουμε τις βουλήσεις μας στα πράγματα, δεν αποτρέπουμε, δεν περιορίζουμε ή δεν καταστρέφουμε την πρακτική δραστηριότητά τους – διότι δεν έχουν καμία. Η αντιστοιχία με τον ΤΚΝ είναι προφανής. Ο ΤΚΝ, επειδή απαιτεί να πράττουμε μόνο σύμφωνα με γνώμονες διά των οποίων μπο-

ρούμε συνάμα να γίνουν καθολικοί νόμοι, δεν θέτει κανέναν περιορισμό στην εκ μέρους μας αντιμετώπιση των πραγμάτων. Το μόνο που μετρά είναι αν ο γνώμονας μπορεί να υιοθετηθεί από τους άλλους, και η εκ μέρους μας αντιμετώπιση των πραγμάτων περιορίζεται μόνο στον βαθμό που χρειάζεται για να διασφαλιστεί αυτή η δυνατότητα⁷⁸.

Αντιθέτως, εάν αντιμετωπίζουμε τους άλλους δρώντες ως απλά μέσα, αποτρέπουμε, καταστρέφουμε, ή περιορίζουμε την πρακτική δραστηριότητά τους. Τους χρησιμοποιούμε ως υποβληθήματα ή συμπληρώματα στα σχέδιά μας, με τρόπο που αποκλείει εκ προοιμίου τη θέλησή τους και τους αρνείται τη δυνατότητα συνεργασίας ή συναίνεσης – ή το αντιθετό της. Κι αυτό όχι επειδή μπορούμε να πράττουμε με τρόπους με τους οποίους δεν συναινούν· πράττουμε σύμφωνα με γνώμονες με τους οποίους δεν θα μπορούσαν να συναινέσουν. Ο Kant παρέχει ένα καλό παράδειγμα για να δείξει πώς η απάτη αποκλείει τη δυνατότητα να πράξει ο άλλος σύμφωνα με των γνώμονα βάσει του οποίου πράττει αυτός που εξαπατά:

[μεσόγ]

Γιατί ο άνθρωπος των οποίω με μια τέτοια ψήοαση θέλω να εκμεταλλευτώ για τους σκοπούς μου δεν είναι δυνατόν να συμφωνήσει με τον τρόπο που πράττω απέναντί του και έτσι να υιοθετήσει το σκοπό αυτής της πράξης. (ΘΜΗ, IV, 429)

Οι τροπικότητες εδώ είναι σημαντικές. Το να χρησιμοποιείς τον άλλον ως μέσο, για τον Kant, ισοδυναμεί με το να πράττεις σύμφωνα με έναν γνώμονα τον οποίο δεν μπορεί να υιοθετήσει επίσης ο άλλος. Τούτο σημαίνει να πράττεις σύμφωνα με έναν γνώμονα που κάποιος δεν μπορεί συνάμα να θέλει ως καθολικό νόμο. Όποιος δίνει ψευδείς υποσχέσεις, ο καταπειστής, ο βιαστής – όλοι αυτοί διασφαλίζουν ότι τα θύματά τους δεν μπορούν να πρά-

78 Η αυστηρή διάκριση που κάνει ο Kant ανάμεσα σε άτομα και πράγματα δεν είναι πειστική. Οι ενδιάμεσες δυνατότητες συχνά μας προκαλούν σύγχυση. Ἄραγε τα βρέφη και τα ζώα, όσοι πάσχουν από άνοια ή βρίσκονται σε κωματώδη κατάσταση, είναι πράγματα ή άτομα; Δεδομένου ότι σεβόμαστε τα άλλα άτομα, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε κάποιο άψυχο αντικείμενο ως απλό μέσο – συμπεριλαμβανομένων των έργων τέχνης, την ἔρμη και την άγρια φύση, την ίδια τη γη; Παρά την επιμονή του Kant ότι η ηθική είναι για τα πεπερασμένα ἔλλογα ὄντα, ο Kant αποτυγχάνει να δώσει τη δέουσα προσοχή στις πλήρεις συνείψεις της περατότητας [και της συνακόλουθης εξάρτησης του ανθρώπου από τη φύση ή άλλα ὄντα].

ἴδιοι αὐτοὶ

ξουν σύμφωνα με τους γνώμονες σύμφωνα με τους οποίους πράττουν. (Εάν τα πρότερα θύματα υιοθετούν αργότερα τους γνώμονες των θυτών τους, έχουν ανακτήσει το πράττειν και γίνονται συνεργάτες και συνωμότες, και όχι θύματα, και ο γνώμονας αυτού που εξαπάτησε ή καταπίεσε πρέπει να ανακατασκευαστεί.) Οι γνώμονες με τους οποίους αντιμετωπίζουμε τον άλλον ως απλό μέσο είναι γνώμονες που μας οδηγούν σε αντιφάσεις στη νόηση όταν προσπαθούμε να τους καθολικεύσουμε.⁷⁹

Πιστεύω πως αυτό δείχνει μια μερική ισοδυναμία ανάμεσα στον ΤΚΝ και στον ΤΣΚ. Η εκδοχή της αντίφασης στη νόηση του ΤΚΝ είναι εντασιακά ισοδύναμη με την πλευρά του ΤΣΚ που απαιτεί πράξη μόνο σύμφωνα με γνώμονες που δεν αντιμετωπίζουν την ανθρωπότητα, ή γενικότερα την έλλογη φύση, ως απλό μέσο. Όταν χρησιμοποιούμε τον ΤΚΝ για να εξετάσουμε τους γνώμονές μας, ελέγχουμε εάν αυτοί οι γνώμονες θα μπορούσαν να αποτελούν τη βάση των πράξεων για όλους τους δρώντες: όταν χρησιμοποιούμε τον ΤΣΚ για να εξετάσουμε τους γνώμονές μας, ελέγχουμε εάν δρώντας επί τη βάση τους εμποδίζουμε τους άλλους δρώντες να τους υιοθετήσουν. Οι δύο έλεγχοι πρέπει να έχουν τα ίδια αποτελέσματα.

Απομένει να εξετάσουμε ενδελεχέστερα τι σημαίνει να αντιμετωπίζεις τους άλλους ως σκοπούς καθ' εαυτούς και αν αυτό ισοδυναμεί με το να πράττεις σύμφωνα με γνώμονες που ανέχονται στην εκδοχή της «αντίφασης στη νόηση» του ΤΚΝ. Σε τι διαφέρει το να αντιμετωπίζεις τους άλλους ως σκοπούς καθ' εαυτούς το να μην τους αντιμετωπίζεις ως μέσα;

Οι σκοποί καθ' εαυτούς (εάν υπάρχουν), πρέπει, σε αντίθεση με τους

79 Αυτή η θεώρηση του ΤΣΚ μπορεί να φαίνεται εξαιρετικά ασθενής. Προφανώς, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως το αξιόπημπο είναι να προβαίνεις σε πράξεις χωρίς την υπαρκτή συναίνεση των άλλων – δεν αρκεί να διασφαλίσουμε ότι υπάρχει η πιθανότητα συναίνεσης. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, είναι ψευδαισθήση. Δεν είναι κακό να προχωρούμε χωρίς την υπαρκτή συναίνεση των άλλων που δεν επηρεάζονται διόλου από τις πράξεις μας. Εάν προχωρούμε χωρίς την υπαρκτή συναίνεση όσων εμπλέκονται με κάποιο τρόπο στην πράξη μας, τότε δεν λαμβάνουμε υπόψη τις βουλήσεις τους, και άρα καθιστούμε τη συναίνεση και τη διαφωνία όχι μόνο ανύπαρκτες αλλά και αδύνατες γι' αυτούς. Υπάρχουν λόγοι να προτιμήσουμε μια διατύπωση της αρχής που εξετάζει τη δυνατότητα και όχι την υπαρκτή συναίνεση στους γνώμονες των άλλων. Πρώτον, αποφεύγει τις ασάφειες και τις ανεπάρκειες των κριτηρίων της υπαρκτής συναίνεσης. Δεύτερον, παρέχει έναν τρόπο να ανάγουμε σε μια και μόνη αρχή τις περιπτώσεις όσων επηρεάζονται από μια δράση και όσων δεν επηρεάζονται.

υποκειμενικούς σκοπούς, να ισχύουν εξίσου για όλους τους δρώντες. Δεν μπορούν να είναι οι στόχοι των δρώντων, αλλά μόνο καθολικοί περιορισμοί στην επιδίωξη των στόχων. Ένας αναγκαίος και άρα καθολικός περιορισμός ή όρος στην επιδίωξη των στόχων συνίσταται στην ανάγκη να διατηρηθούν οι συνθήκες της επιδίωξης των στόχων, δηλαδή στην ανάγκη να διατηρησουμε τη δράση για το πλήρες σύνολο των δρώντων που εξετάζουμε. Ένα σημαντικό μέρος του απαιτείται για να διατηρηθεί η δράση συνίσταται στο να μην την καταστρέφουμε ή να μην την εμποδίζουμε χρησιμοποιώντας τον δρώντα ως απλό μέσο. Ωστόσο, η δράση των πεπερασμένων έλλογων όντων είναι τόσο ευάλωτη ώστε δεν μπορούμε να τη διατηρήσουμε απλώς και μόνο με το να διασφαλίσουμε ότι δεν παρακωλύεται ή δεν καταστρέφεται. Δεν μπορούμε να την προστατέψουμε επαρκώς απλώς και μόνο απορρίπτοντας γνώμονες που καθιστούν την δράση των άλλων αδύνατη. Τα πεπερασμένα έλλογα όντα χρειάζονται επίσης θετική υποστήριξη από τους άλλους προκειμένου να παραμείνουν δρώντες.⁸⁰ Ο Kant θεωρεί ότι

Η ανθρωπότητα θα μπορούσε βέβαια να διατηρηθεί ακόμα και αν κανένας δεν εργαζόταν για την ευτυχία των άλλων, αρκεί να μην έβαζαν σκοπό την καταστροφή της· αλλά αυτή είναι μια καθαρά αρνητική και όχι θετική συμφωνία με την ιδέα της ανθρωπότητας ως σκοπού καθ' εαυτούς, εάν κανένας δεν προσπαθεί συνάμα να προωθήσει τους σκοπούς των άλλων ανθρώπων, όσο του είναι δυνατόν. (ΘΜΗ, IV, 430)

Ο απλός περιορισμός της χρήσης άλλων πεπερασμένων όντων ως απλών μέσων μπορεί να μην επαρκεί για να διασφαλίσει την δράση τους. Για να

80 Οι διαφορετικές μορφές της περατότητας θα απαιτούσαν διαφορετικούς γνώμονες ατελούς υποχρέωσης. Τα ανθρώπινα όντα είναι κοινωνικά όντα που διαμορφώνουν στενούς δεσμούς, αναπαράγονται και έχουν μακρά περίοδο νηπιακής ηλικίας. Υποφέρουν, αρρωσταίνουν, μεγαλώνουν και πεθαίνουν. Είναι εξαιρετικά ευάλωτα, τόσο φυσικά όσο και ψυχικά. Εξαρτώνται κατά βάση από τους άλλους για μεγάλο μέρος της ζωής τους, και εν μέρει εξαρτώνται από τους άλλους καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Όταν τα πράγματα πάνε στραβά, η ίδια τους η ικανότητα για δράση αποτυγχάνει. Σαφώς, έχουν λόγο να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις ατελείς υποχρεώσεις. Για άλλου είδους πεπερασμένα έλλογα όντα τα μόνα καθήκοντα ίσως να είναι η δικαιοσύνη και ο σεβασμός. Το περίφημο ακόλιο του Kant στο *Αιώνια Ειρήνη*, ότι το πρόβλημα της δικαιοσύνης μπορεί να επιλυθεί ακόμη και για ένα έθνος δαιμόνων, ίσως υποδηλώνει ότι τα ζητήματα πέραν της δικαιοσύνης δεν μπορούν να επιλυθούν, και ενίοτε δεν είναι σημαντικά, για έλλογα όντα άλλου είδους.

αναπτυχθούν και να διασφαλιστούν ευάλωτες μορφές δράσης, οι φορείς τέτοιων εύθραυστων ικανοτήτων για δράση μπορεί να χρειάζονται βοήθεια για να επιτύχουν ορισμένους υποκειμενικούς σκοπούς. Οι μορφές της βοήθειας που ενδέχεται να χρειαστούν είναι απρόβλεπτες. Ο Kant πιστεύει ότι, ανάμεσα στα ανθρώπινα όντα, δύο αρχές στελεχούς υποχρέωσης είναι αναγκαίες. Η πρώτη απαιτεί να μη δείχνουμε κατ' αρχήν αδιαφορία, πόσο μάλλον εκθρόνισμα, στους υποκειμενικούς σκοπούς των άλλων: να μην κάνουμε αρχή τη μη-αγαθοεργία. Η δεύτερη απαιτεί να μην αμελούμε την ανάπτυξη ορισμένων ταλέντων ή ικανοτήτων, που μπορεί να είναι χρήσιμες για την επιδίωξη των δικών μας σκοπών ή των σκοπών των άλλων.

Αυτοί οι περιορισμένοι γνώμονες της αγαθοεργίας και της ανάπτυξης ταλέντων είναι γνώμονες στελεχούς υποχρέωσης. Κανείς δεν θα μπορούσε να πράξει σύμφωνα με τον γνώμονα της διασφάλισης όλων των σκοπών όλων των άλλων, ή της ανάπτυξης πιθανών ταλέντων. Σύμφωνα με τον Kant, το να καταστήσουμε την ευτυχία των άλλων ζήτημα στελεχούς υποχρέωσης ισοδυναμεί με το να βοηθά κανείς τους άλλους να επιτύχουν στόχους τους οποίους αδυνατούν να επιτύχουν χωρίς βοήθεια, αλλά ^{και} είναι επιτρεπτός και σημαντικό για την επιδίωξή τους ως δρώντων. Μόνο αν οικειοποιηθούμε τους σκοπούς των άλλων αναγνωρίζουμε πλήρως τη δράση των άλλων, και παραδεχόμαστε ότι είναι οι **εκκίνητές** των δικών τους εγχειρημάτων* και αυτοί που μπορούν να ανταποκριθούν στα **δικά μας εγχειρήματα**, και, επιπλέον, ότι είναι ευάλωτα και μη-αυτάρκεις **εγχειρημάτων**.

Αυτό (νομίζω) σημαίνει η ιδέα ότι θα έπρεπε να συμφωνούμε «θετικά» ότι η ανθρωπότητα είναι σκοπός καθ' εαυτόν. Θα έπρεπε να πράττουμε σύμφωνα με γνώμονες υποστήριξης των άλλων έτσι ώστε να διασφαλίζεται η δράση τους. Η υποστήριξη των εγχειρημάτων των άλλων είναι δέουσα, όχι επειδή οι ατομικοί τους σκοποί είναι αντικειμενικοί, αλλά επειδή είναι οι **δικοί τους** σκοποί, και ορισμένη επιτυχία στη δράση είναι αναγκαία για να μπορούν να συνεχίσουν να είναι όντα που θέτουν σκοπούς. Παρομοίως, ορισμένη επιτυχία στη δράση είναι αναγκαία για τη διασφάλιση των δικών μας ικανοτήτων για δράση, και αν έχουμε εντελώς αμελήσει τα μέσα προς μια τέτοια επιτυχία, η δική μας δράση (και ίσως και των άλλων) μπορεί να κινδυνεύει. Η δράση δεν πρέπει μόνο να είναι σεβαστή (αρνητικά) αλλά να ενισχύεται (θετικά) προκειμένου όντα όπως εμείς οι ίδιοι, που είναι ασταθώς ικανά να πράξουν, και που δεν είναι ποτέ αυτάρκεια, να αλληλεπιδρούν έτσι ώστε να μην καταστέλλουν αλλά να διασφαλίζουν τη δράση. Η ισοδυναμία της αντιμε-

τώπισης των άλλων ως σκοπών καθ' εαυτούς και της πράξης σύμφωνα με γνώμονες που μπορούν να περάσουν με επιτυχία τον έλεγχο της αντίφασής στη θέληση, βασίζεται στο ότι και οι δύο αρχές εκφράζουν την άποψη ότι η δράση πρέπει να διασφαλίζεται για όλους. Ανάμεσα σε ευάλωτα όντα, η δράση μπορεί να διασφαλιστεί για όλους μόνο όταν οι δρώντες δρουν για να υποστηρίξουν ^{ιδίο} και για να σεβαστούν τη δράση των άλλων.

Το ερώτημα περί ισοδυναμίας

Οι αναγνώσεις του TKN και του ΤΣΚ που σκιαγραφήθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, διέπονται από δύο θεμελιώδη **αγωγικές**.

Πρώτον, η κάθε μία ανάγνωση βασίζεται σε μια ορισμένη κατανόηση της θεωρίας του Kant περί δράσης, κυρίως περί του κρίσιμου ρόλου των γνωμόνων ως το σημείο εφαρμογής της Κατηγορικής Προστακτικής. Οι γνώμονες, όπως ισχυρίστηκα, είναι **υποκείμενες** αρχές πράξης, που διέπουν την επιλογή των επιφανειακών αρχών, αλλά που μπορεί να είναι απρόσιτες στη συνείδηση. Αυτή η ερμηνεία συνεπάγεται ότι η θεμελιώδης έννοια της ηθικής θεωρίας του Kant, η έννοια του **καθήκοντος**, δεν μπορεί (σε αντίθεση με την υπόθεση πολλών ερμηνευτών) να εξισωθεί με την έννοια της υποχρεωτικής πράξης. Ο Kant ορίζει το καθήκον ως να περιλαμβάνει την καλή θέληση (ΘΜΗ, IV, 397): η βασική σχέση ανάμεσα στην πράξη και στο καθήκον είναι ότι η πράξη «πηγάζει από» το καθήκον. Εφόσον ο Kant πιστεύει επίσης ότι οι γνώμονες, οι υποκείμενες αρχές των πράξεων, μπορεί να είναι στελώς γνωστές στους δρώντες και στους άλλους, δεν μπορεί ούτε και επιδιώκει να εξισώσει την ορθή πράξη, την οποία **εναπόκειται σε μας το να την** κρίνουμε, με την πράξη που πηγάζει από το καθήκον. Είτε η ορθή πράξη είναι επιτρεπτή πράξη, δηλαδή είναι πράξη που σε πραγματικές συνθήκες δεν υποδηλώνει έναν γνώμονα που να είναι αντίθετος στο καθήκον. Ή είναι υποχρεωτική πράξη, δηλαδή πράξη που στις πραγματικές συνθήκες δεν μπορεί να παραλειφθεί αν πρόκειται να τηρηθούν οι γνώμονες του καθήκοντος. Η ορθή πράξη και των δύο ειδών μπορεί στην **πραγματικότητα** να διέπεται από –να πηγάζει από– εντελώς διαφορετικούς γνώμονες. Οι πεπερασμένοι δρώντες δεν μπορούν να διασφαλίσουν ότι οι γνώμονές τους δεν κλιδώνονται από ιδιοτέλεια. Μπορούν όμως να διασφαλίσουν ότι οι πράξεις τους συμμορφώνονται με ακλιδωτούς γνώμονες.

Δεύτερον, και οι δύο αναγνώσεις λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τον ορθολογισμό του Kant. Καμία ανάγνωση δεν μας παραπέμπει σε επιθυμίες ή σε

κλίσεις. Ερμηνεύσα τον ΤΚΝ ως ένα κριτήριο επιλογής γνωμώνων που θα μπορούσαν να υιοθετηθούν καθολικά από πεπερασμένα όντα ικανά για δράση⁷¹ και κατανόω τον ΤΣΚ ως ένα κριτήριο επιλογής γνωμώνων τους οποίους θα μπορούσαν να διατηρήσουν όντα που είναι ικανά για δράση και να αποδεχτούν ότι υιοθετούνται από άλλους, των οποίων η δράση τους επηρεάζει. Η διαφορά ανάμεσα στους δύο τύπους είναι διαφορά προοπτικής. Κάθε σύνολο γνωμώνων που θα μπορούσε να υιοθετηθεί καθολικά ανάμεσα σε ένα σύνολο αλληλοδρώντων πεπερασμένων όντων που είναι ικανά για δράση είναι ένα σύνολο γνωμώνων που διασφαλίζει και δεν καταστρέφει τη δράση των ατόμων των οποίων την αλληλόδραση περιορίζει.

Η Κατηγορική Προστακτική στις διατυπώσεις του ΤΚΝ και του ΤΣΚ μάς ζητεί να επιλύσουμε ένα ορισμένο είδος ταυτόχρονης εξίσωσης: να καθορισθεί ένα σύνολο γνωμώνων που θα μπορούσε ταυτόχρονα να υιοθετηθεί από όλα τα μέλη ενός δυνατού κόσμου όντων που δεν είναι αυτάρκη και που δρουν μεταξύ τους. Για να επιτευχθεί αυτό, μπορούμε να υιοθετήσουμε είτε την προοπτική κάποιου που εξετάζει αν οι άλλοι μπορούν να ακολουθήσουν ορισμένες προτεινόμενες αρχές δράσης, ή την προοπτική κάποιου που ερωτά αν όλοι όσοι επηρεάζονται θα διατηρήσουν τις ικανότητες για δράση που θα επέτρεπαν την πράξη σύμφωνα με τις προτεινόμενες αρχές. Οι δύο προοπτικές μπορούν να συνδυαστούν, όπως στον **ΤΒ**, όπου ερωτάμε αν οι υπό εξέταση γνώμονες μπορούν να υιοθετηθούν με «αυστηρηματική ένωση των έλλογων όντων υπό κοινούς αντικειμενικούς νόμους – δηλαδή, ένα κράτος» (ΘΜΗ, IV, 433). Το νοητικό πείραμα του **κράτους** (ως υποθετικού καθολικού εξετάζουμε τους εαυτούς μας τόσο ως δρώντες (ως υποθετικούς καθολικούς νομοθέτες) και ως επηρεαζόμενους από τη δράση των άλλων (ως υποθετικά υποκείμενα).⁷² αυτούς τους νόμους, η δράση μας θα καταλύταν από έναν νόμο που θα έκανε τους αποδέκτες των πράξεων απλά μέσα ή θα αποτύγχανε να τους αντιμετωπίσει ως σκοπούς καθ' εαυτούς). Κάθε διατύπωση της Κατηγορικής Προστακτικής είναι λοιπόν ένας τρόπος ελέγχου των γνωμώνων, δηλαδή για το αν συνάδουν με τις βασικές προϋποθέσεις μιας δυνατής κοινότητας όντων που είναι και παραμένουν ικανά για πράξη, παρά το ευάλωτο (απέναντι στις πράξεις των άλλων) των ικανότητων τους για δράση.

Η Ισοδυναμία ανάμεσα στον ΤΚΝ και στον ΤΣΚ μπορεί να εκληφθεί ως μια ισοδυναμία ανάμεσα στην προοπτική ενός πράπτοντος και ενός αποδέκτη, ως προς τη δυνατότητα πράξης ενός ορισμένου είδους. Ωστόσο, χρειάζεται προσοχή εδώ. Η σύγχρονη δεοντολογική ηθική θεωρία εξετάζει τις ηθι-

οφείλει (ought)
θα πρέπει

κές σχέσεις τόσο με όρους υποχρεώσεων (τι **θα πρέπει** να γίνεται) και με όρους δικαιωμάτων (τι **οφείλει** να λαμβάνεται). Όμως, η προοπτική των υποχρεώσεων και η προοπτική των δικαιωμάτων δεν είναι ούτε καν εκταπικά ισοδύναμες. Πιο συγκεκριμένα, εάν υπάρχουν ατελείς υποχρεώσεις, τότε υπάρχουν τουλάχιστον κάποιες υποχρεώσεις των οποίων η επίτευξη δεν εντοπίζεται σε συγκεκριμένους άλλους, στους οποίους δεν αντιστοιχούν καθόλου δικαιώματα. Ο ΤΣΚ δεν είναι απλώς ένα κριτήριο για ένα σύνολο δικαιωμάτων: όπως και ο ΤΚΝ, περιλαμβάνει ένα κριτήριο επιλογής αρχών για τα ατελή καθήκοντα. Ο ΤΣΚ παραμένει μια απάντηση στο ερώτημα του δρώντος, με τη συγκεκριμένη διαφορά ότι ο δρων ερωτά: «Τι οφείλω να κάνω, δεδομένου ότι η πράξη μου επηρεάζει τους άλλους, και μπορεί να καταστρέψει ή να διαβρώσει τις ικανότητές τους για δράση;» Το να εξετάζονται οι αρχές της πράξης με βάση την επίδρασή τους στους δρώντες, και η δυνατότητα των αρχών να γίνονται αποδεκτές από όσους επηρεάζονται από αυτές, είναι ένα διαφορετικό ζήτημα από το να εξετάζονται μόνο οι αρχές που πρέπει να διέπουν την αποδοχή των συνεπειών μιας πράξης. Το ερώτημα του Kant είναι πάντα θεμελιωδώς ένα ερώτημα του δρώντος: «Τι θα πρέπει να κάνω», όχι το ερώτημα του αποδέκτη: «Τι μου οφείλεται;»⁸¹

Ύλη, μορφή και σύμβολο

Ακόμη και αν αυτές οι αναγνώσεις του ΤΚΝ και του ΤΣΚ γίνουν αποδεκτές, και η υποτιθέμενη ισοδυναμία θεωρηθεί πειστική, εντούτοις δεν έχουμε καμία ένδειξη για τον ισχυρισμό του Kant ότι ο ΤΚΝ δίνει τη μορφή και ο ΤΣΚ την ύλη των γνωμώνων του καθήκοντος (ΘΜΗ, IV, 436). Μάλιστα, κατά κάποιο τρόπο το πρόβλημα επιτείνεται. Εάν οι τύποι είναι ισοδύναμοι, τότε σαφώς, εάν ένας από τους δύο δίνει τον τύπο, τότε και ο άλλος δίνει τον τύπο, και εάν ο ένας δίνει την ύλη, τότε δίνει την ύλη και ο άλλος.

Η Καντιανή χρήση των διακρίσεων ανάμεσα στην ύλη και στη μορφή είναι περίπλοκο ζήτημα: εδώ παρέχω μόνο σύντομα σχόλια. Θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε πώς μπορούμε να σκεφτούμε τη διαφορά προοπτικής ανά-

81 Για την εξέταση των ασυμμετριών ανάμεσα στις θεωρίες των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, βλ. Κεφ. 10 στον παρόντα τόμο, και Opora O'Neill, *Faces of Hunger: An Essay on Poverty, Development and Justice*, κυρίως κεφ. 6-8.

μεσα στον ΤΚΝ και στον ΤΣΚ ως μια διαφορά ανάμεσα στο να δώσουμε την ύλη και στο να δώσουμε τη μορφή της Κατηγορικής Προστακτικής. Ο ΤΚΝ επικεντρώνεται σε γνώμονες σύμφωνα με τους οποίους οι δρώντες μπορούν να πράξουν καθολικά, δηλαδή στη ~~δυνατότητα~~ ^{δυνατότητα} μιας καθολικής δράσης. Ο ΤΣΚ επικεντρώνεται σε γνώμονες σύμφωνα με τους οποίους οι δρώντες μπορούν να αντιμετωπίσουν τους άλλους, που είναι υπό μια έννοια αποδέκτες ή η «ύλη» της δράσης τους, για να μην εμποδισθεί η δράση των άλλων, δηλαδή η ικανότητά τους να υιοθετούν γνώμονες. Ο ΤΚΝ τονίζει τη μορφή την οποία πρέπει να λάβει η πράξη, ώστε να είναι δυνατή για όλους η πράξη της ίδιας μορφής. Όπως ακριβώς η κύρια φιγούρα και το υπόβαθρο ενός σχεδίου μπορεί να καθορίζουν αμοιβαία το ένα το άλλο, αλλά εντούτοις είμαστε βέβαιοι για το ποια είναι η φιγούρα και ποιο το υπόβαθρο, έτσι και η καθολικεύσιμη μορφή των γνωμόνων του καθήκοντος και το περιεχόμενο των γνωμόνων που σέβεται τον δρώντα μπορεί να καθορίζονται αμοιβαία, χωρίς να είναι αδύνατο να τα διακρίνουμε. Μάλιστα, μόνο εάν η σχέση ανάμεσα στη μορφή και στην ύλη στην Κατηγορική Προστακτική καθορίζεται αμοιβαία, έχει νόημα ο ισχυρισμός του Kant ότι οι τύποι είναι κατ' ουσίαν ίδιοι, αλλά ωστόσο διακριτοί.

Εάν η μορφή και η ύλη των γνωμόνων του καθήκοντος καθορίζονται αμοιβαία κατ' αυτό τον τρόπο, οι άλλοι ισχυρισμοί του Kant ως προς τη σχέση ανάμεσα στις διατυπώσεις της Κατηγορικής Προστακτικής γίνονται πιο εύκολα κατανοητοί. Η «ατέλεια» του ΤΚΝ και του ΤΣΚ δεν σημαίνει ότι χρειάζονται αρωγή για να εφαρμοστούν, αλλά ότι κανένας από τους δύο δεν είναι εντελώς ρητός, και ότι είναι *υπόρρητοι* με αλληλοσυμπληρωματικούς τρόπους. Ο ΤΚΝ τονίζει το να μην κάνουμε για τους άλλους αδύνατη μια παρόμοια πράξη, και όχι τους περιορισμούς της πράξης που απαιτεί η διατήρηση της δράσης των άλλων. Ο ΤΣΚ τονίζει τους περιορισμούς της πράξης που απαιτεί η διατήρηση της δράσης των άλλων, και όχι την παρόμοια πράξη που παραμένει ως ανοικτή πιθανότητα για τους άλλους. Είτε αρχίσουμε τον ηθικό συλλογισμό από την τάδε είτε από τη δείνα προοπτική, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το κριτήριο τού να εξετάσουμε το ποια είδη δράσης είναι δυνατά για όλα τα μέλη ενός δυνατού κόσμου δρώντων, καθώς και ποια είδη αμοιβαίας αντιμετώπισης [των άλλων] και [αυτο]συγκράτησης παραμένουν διαθέσιμα σε έναν πιθανό κόσμο δρώντων που μπορούν να υιοθετήσουν τους ίδιους γνώμονες.

Και έτσι οδηγηθήκαμε στον ΤΒΣ. Ο Kant μάς λέει ότι αυτή «είναι μια γονι-

μότητα έννοια» (ΘΜΗ, IV, 433). Ωστόσο, δεν προσθέτει κάτι νέο στην κατανόηση του ΤΚΝ και του ΤΣΚ. Η «γονιμότητά» της έγκειται σε δύο σημεία. Πρώτον, αναγνωρίζει τόσο την κύρια φιγούρα όσο και το υπόβαθρο της ηθικής εικόνας. Δεύτερον, η οπτική μεταφορά της μορφής και της ύλης, της φιγούρας και του υποβάθρου αποτυπώνεται στις θρησκευτικές και πολιτικές μεταφορές όπου το ιδεώδες του «βασιλείου» ή του «^{αείου}κράτους» είναι το σύμβολο της οραματιζόμενης αλλά ανέφικτης κοινότητας. Τα ιδεώδη της ηθικότητας μπορούν να θεωρηθούν ως η κοινότητα των αγίων και ως το κοινωνικό σύμβολο. Η Καντιανή χρήση των μεταφορών του «βασιλείου» ή του «^{αείου}κράτους» στη *Θεμελίωση της Μεταφυσικής των Ηθών* διέπεται από λιτή αυστηρότητα. Ωστόσο, είναι το ισχυρό σύμβολο της ιδεώδους κοινότητας που μας παραπέμπει σε μετέπειτα έργα, όπου ο Kant συνδέει τις απαντήσεις του με τα ερωτήματα «Τι οφείλω να κάνω;» και «Τι μπορώ να ελπίζω;». Η ενσωμάτωση της Κατηγορικής Προστακτικής στην ανθρώπινη ζωή είναι αναμφισβήτητα ατέρμονη: ^{η απάντηση ή η δυνατότητα} ~~Μας υποχρεώνει με πιθανότητα~~ στις οποίες ελπίζουμε, ~~σε~~ εγγόσιμες όσο και τις υπερβατικές εσχατολογίες, στο πολιτικό και το θρησκευτικό μέλλον, όπου μια «ηθική κοινοπολιτεία» ή «μια σόρατη εκκλησία» θεωρείται ως ένα μονοπάτι προς την απεγάδιαστη κοινότητα⁸².

Εάν αυτές οι επισημάνσεις είναι λογικοφανείς, ο Kant μπορεί εύλογα να ισχυριστεί ότι οι διάφορες διατυπώσεις της Κατηγορικής Προστακτικής είναι «κατά βάση ίδιες», μολοντί ο ΤΚΝ και ο ΤΣΚ είναι αλληλοσυμπληρωματικοί και ο ΤΒΣ συνδυάζει και τους δύο. Εάν δεν είναι λογικοφανείς, υπάρχει ένα χάσμα στο κέντρο της Καντιανής ηθικής. Θα είχαμε λόγο να κρίνουμε ότι τα επιχειρήματά του οδηγούν προς μια τυπική υπέρτατη αρχή απροσδιόριστου εύρους, αλλά όχι προς την ηχηρή αρχή που ελκύει περισσότερο το θαυμασμό μας.

82 Πρβλ., Paul Ricoeur, «Freedom in the Light of Hope», και άλλα δοκίμια στο έργο του *The*